

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ХУДА МАРІЯ БОРИСІВНА

Допускається до захисту:
завідувач кафедри психології
д.економ.н.,к.психол.н.,професор
В.А. Оверчук

«___» _____ 20__ р.

**ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З
РІЗНИМ РІВНЕМ ОСОБИСТІСНОЇ УСПІШНОСТІ**

Спеціальність 053 Психологія

Кваліфікаційна (магістерська) робота

Науковий керівник:

Оверчук В. А.,
завідувач кафедри психології
д.економ.н.,к.психол.н.,професор

Оцінка: ____ / ____ / ____

(бали/за шкалою ЕКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____

(підпис)

Вінниця 2022

АНОТАЦІЯ

Худа М. Б. Особливості самоствавлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності. Спеціальність 053 «Психологія», Освітня програма «Психологічна реабілітація». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2022.

У кваліфікаційній роботі представлено теоретичний аналіз дослідження проблеми самоствавлення як в зарубіжній так і у вітчизняній психології. Розглянуто проблему формування самоствавлення та його зв'язку із успішністю у осіб юнацького віку. Розкрито основні визначальні характеристики самоствавлення в юнацькому віці.

Проведена діагностика визначення особливостей самоствавлення осіб юнацького віку. Наведено результати емпіричного дослідження студентів третього року навчання Комунального закладу вищої освіти «Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу». Згідно з проведенням статистичним аналізом виявлено, що у осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності спостерігаються індивідуально-психологічні особливості самоствавлення. Запропоновано корекційні заходи для покращення самоствавлення осіб юнацького віку, які можуть використовувати педагоги та психологи.

Ключові слова: самоствавлення, особистість, корекція, юнацький вік, педагоги, психологи, успішність, освіта.

Табл. 5. Рис. 6. Бібліограф: 61 найм.

Khuda M. B. Self – assessment features of adolescents with different personal success levels. Specialty 053 "Psychology", Educational program "Psychological rehabilitation". Vasyl Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2022.

The qualification paper presents a theoretical analysis of the study of the problem of self-identity in both foreign and domestic psychology. The problem of the formation of self-esteem and its connection with academic performance in

young people is considered. The main defining characteristics of self-esteem in youth are revealed.

Diagnostics was carried out to determine the characteristics of self-identification of persons of youth age. The results of an empirical study of third-year students of the Communal Higher Education Institution «Vinnytsia Humanities Pedagogical College» are presented. According to the conducted statistical analysis, it was found that individuals of youthful age with different levels of personal success have individual psychological features of self-attitude. Corrective measures for improving the self-esteem of adolescents are proposed, which can be used by teachers and psychologists.

Key words: self-determination, personality, correction, youth, teachers, psychologists, progress, education.

Tabl. 5. Fig. 6. Bibliography: 61 items

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ОСОБИСТІСНОЇ УСПІШНОСТІ.....	10
1.1 Самоставлення як детермінанта розвитку становлення особистості.	10
1.2 Особливості структури самоставлення осіб юнацького віку	20
Висновок до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2 ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОСТАВЛЕННЯ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ОСОБИСТІСНОЇ УСПІШНОСТІ	34
2.1 Характеристика вибірки та етапів дослідження.....	34
2.2 Обґрунтування та опис методів та методик дослідження	35
Висновок до розділу 2	40
РОЗДІЛ 3 АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСТАВЛЕННЯ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ОСОБИСТІСНОЇ УСПІШНОСТІ.....	42
3.1 Аналіз результатів дослідження самоставлення та особистісної успішності у осіб юнацького віку.....	42
3.2 Практичні рекомендації психологам та педагогам, які працюють з особами юнацького віку з різною особистісною успішністю.....	57
Висновок до розділу 3	64
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	70
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. Однією з найважливіших детермінант розвитку людини є її ставлення до себе. Феномен самоставлення пов'язаний із становлення особистості. Завдяки самоставленню людина розуміє себе як самоусвідомлюваний суб'єкт. Ставлення людини до себе, її самоповага, віра у свої можливості є тим первинним благом, яке покладене в основу всіх людських прагнень та дій і яке необхідно враховувати у процесі побудови справедливого суспільства. В період первинної соціалізації провідну роль в становленні самоставлення відіграють стосунки з навколишніми, що в свою чергу впливає на особистісну успішність. Самоставлення є процесом і результатом, динамічною системою, яка поділяється на вищі і нижчі системи, що містить влаштовані підсистеми, які пов'язані між собою.

Проблема самоставлення не є для психології новою, проте, інтерес до неї не слабшає. Одним з перших дослідників, що займався вивченням проблеми самоставлення у психології й засновником розробки проблеми самоставлення, був В. Джеймс.

Аналізуючи роботи, які присвячені вивченню ставлення людини до самої себе – можна говорити про певні психологічні категорії, що відображають феномен самоставлення – це такі поняття як: узагальнена самооцінка, самоповага, самоприйняття, емоційно-ціннісне ставлення до себе, власне самоставлення, самовпевненість, почуття власної гідності, аутосимпатія, самоцінність та ін.

У зарубіжній психологічній літературі самоставлення досліджується у роботах Р. Бернса, У. Джеймса, К. Роджерса, М. Розенберга, Р. Уайлі, Д. Хатті, К. Хорні. Серед вітчизняних дослідників особливу увагу феномену самоставлення надавали Л. Божович, В. Роменець, С. Рубінштейн, Н. Сарджелвадзе, В. Столін, Т. Титаренко та ін. [11], [14], [17], [24], [48].

Проблему самоставлення у юнацькому віці досліджували такі вчені: Л. Адамова, Є.Євтушенко, О. Камінська, А. Мирошніченко, Т.Слабко, Н.Степанова, О. Чорнобровіна та ін. [6], [12], [14], [40]. Самоставлення обумовлює межі соціальної поведінки, здійснює вплив на успішність будь-якої діяльності та особистісного самовираження людини. Необхідністю обґрунтування важливості самоставлення в юнацькому віці обумовлена **тема магістерської роботи** «Особливості самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності».

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та практично дослідити психологічні особливості самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати теоретико-методологічні підходи до трактування понять «самоставлення» та «успішність».
2. Проаналізувати наукову літературу з проблеми розвитку психологічних особливостей осіб юнацького віку.
3. Дослідити самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності.
4. З'ясувати чи існують кореляції між компонентами самоставлення та особистісною успішністю осіб юнацького віку.
5. Проаналізувати й інтерпретувати виявлені особливості самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем успішності.
6. Сформулювати практичні рекомендації психологам та педагогам, які працюють з особами юнацького віку з різною особистісною успішністю, враховуючи особливості їхнього самоставлення.

Об'єкт дослідження – самоставлення як складова «Я-концепції» особистості.

Предмет дослідження – зв'язок самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності.

Гіпотезою дослідження є припущення про те, що у осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності будуть спостерігатися індивідуально-психологічні відмінності в самоствалненні.

Теоретико-методологічними засадами дослідження виступають концептуальні підходи, що розкривають сутність особистості та її розвитку (І. Бех, П. Гальперін, О. Леонт'єв, С. Максименко та ін.); вчення про розвиток психіки й особистості в діяльності (Б. Анан'єв, О. Асмолов, І. Бех, В. Брушлинський, С. Максименко та ін.); основні положення про умови виникнення і розвитку структур психіки: свідомості й самосвідомості (Б. Анан'єв, Л. Божович, М. Боришевський, І. Кон, В. Столін, Т. Титаренко, І. Чеснокова та ін.); психолого-педагогічні засади щодо дослідження категорії «самоствалнення», (Р. Берн, Е. Еріксон, І. Кон, А. Маслоу, К. Роджерс, В. Столін, І. Чеснокова); положення про закономірності психічного розвитку та становлення особистості в юнацькому віці (Л. Божович, І. Кон, А. Мудрик, П. Чамата) [14], [18], [21], [45].

Наукова новизна роботи полягає в уточненні окремих особливостей самоствалнення у осіб юнацького віку, зокрема, дослідженні відмінностей у самоствалненні груп студентів з різною навчальною та соціальною успішністю.

Методи та методики дослідження: Для реалізації емпіричного дослідження та перевірки висунутої гіпотези були застосовані наступні методи: теоретичний аналіз підходів до вивчення самоствалнення та успішності особистості; аналіз даних про результати навчання, наданий куратором групи; емпіричні – тестування та опитувальні методи, статистичні: непараметричний критерій Краскела-Уоліса.

У якості діагностичних методик використовувалися наступні: тест – опитувальник самоствалнення В. Століна, С. Пантелєєва, модифікація методики кількісного виміру самооцінки А. Будасі, соціометрія.

База дослідження: Комунальний заклад вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж».

Теоретичне та практичне значення роботи. Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендовано використовувати при встановленні рівня психологічної структури самоставлення в осіб юнацького віку з різною успішністю. Практичне значення проведеного дослідження полягає у можливості використання отриманих теоретичних висновків, практичних результатів та наданих рекомендацій, викладачами закладів вищої освіти, працівниками психологічної служби для здійснення діагностичної та корекційної роботи зі студентами, а також самими студентами в рамках даної проблеми.

Апробація роботи. Основні теоретичні положення та результати дослідження відображено в публікаціях:

Худа М. Б. Особливості самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем успішності. *Вісник Донецького національного університету ім. Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 31–38.

Худа М. Б., Оверчук В. А. Теоретичний аналіз підходів до вивчення проблеми самоставлення в юнацькому віці. *Актуальні проблеми реалізації адаптаційного потенціалу особистості в сучасних умовах життєдіяльності* : зб. матеріалів II Міжнар. науково-практ. конф., м. Вінниця, 18-19 листоп. 2022 р. Вінниця, 2022. С. 37–41.

Положення, що виносяться на захист:

1) Самоставлення є сукупністю емоційних проявів особистості, що організовані в єдину систему, яка містить набір якостей, що впливають на особистість і її поведінку, є відображенням та вираженням самооцінки особистості.

2) Юнацький вік – період інтенсивного розвитку самоставлення, самосвідомості, світогляду особистості. Розвиток ставлення до себе є

найбільш актуальним саме у цей віковий період, на формування якого значний вплив здійснюють як зовнішні та внутрішні чинники.

3) У осіб юнацького віку самоставлення впливає на процес навчальної діяльності та на соціальну значимість в колективі. Особи з адекватним самоставленням впевнені в собі, з легкістю досягають поставлених цілей в різних випадках. Показники рівня самоставлення корелюють із рівнем навчальної та соціальної успішності осіб юнацького віку.

Структура роботи: Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних посилань, який складається з 61 найменування, додатків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 92 сторінки, з них основного тексту – 69 сторінок. У тексті магістерської роботи містяться 5 таблиць та 6 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ОСОБЛИВОСТІ САМОСТАВЛЕННЯ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ОСОБИСТІСНОЇ УСПІШНОСТІ

1.1 Самоставлення як детермінанта розвитку становлення особистості.

Самоставлення особистості є однією з найбільш значних і актуальних тем у психології. Самоприйняття, позитивне ставлення себе є умовою гармонійного існування та високого рівня розвитку індивідуальної самоідентифікації. Самоставлення – термін, що використовується для позначення специфіки індивідуального ставлення до свого власного «Я». Будова самоставлення включає: самоповагу, симпатії, самоприйняття, любов до себе, відчуття розташування, самооцінку, самовпевненість, самоприниження, самозвинувачення, незадоволеність собою [3, с. 378].

Самоставлення обумовлює межі соціальної поведінки, здійснює вплив на успішність будь-якої діяльності та особистісного самовираження людини [14, с. 49].

Поруч із позначенням феномена самоставлення вживаються такі визначення, як: самооцінка, само прийняття, самоповага, емоційно-ціннісне ставлення до себе і самоставлення. В англomовній літературі послуговуються термінами self-esteem (самоповага, узагальнена самооцінка), self-attitude (самоставлення), self-feeling (самопочуття), self-love (любов до себе), self-respect (самоповага), self-acceptance (самоприйняття), self-attitude (установка на себе), self-evaluation (декларована, публічна самооцінка) тощо [17, с. 56].

Словник соціально-психологічних понять пояснює самоставлення як систему емоційно-ціннісних установок щодо власного Я, найважливіший чинник задоволення низки потреб.

Самоставлення проявляється як глобальне почуття «за» або «проти» себе і припущення аналогічних почуттів в інших на свою адресу. Ці почуття виражаються у специфічних внутрішніх діях, таких як самосхвалення, самопохвала, самоосуд, самозвинувачення [56].

Проаналізувавши теоретичну літературу, слід підкреслити, що феномен самоставлення є предметом дослідження філософів, педагогів, психологів. У науковій літературі не існує єдиних позицій щодо розгляду структури самоставлення.

В історично-науковому ракурсі феномен самоставлення є предметом дослідження В. Франкла, С. Кьєркегора, А. Камю, К. Ясперса та ін. Проте розглядаючи проблеми особистісної відповідальності, самосвідомості, цінностей, дослідники віддалено актуалізували феномен самоставлення, не виділяючи його як самостійну категорію [34].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники підкреслюють залежність самоставлення від конкретного соціокультурного середовища (К. Абульханова-Славська, Р. Бернс, Б. Братусь, В. Столін, К. Роджерс, Е. Еріксон та ін.). Більшість авторів розкривають зв'язок самоставлення з розвитком особистості (Ю. Гіппенрейтер, І. Кон.). Інші ілюструють його суб'єктну природу та підводять до висновку, що в її основі лежить готовність рефлексувати свою діяльність (Е. Ісаєв, В. Петровський, В. Слободчиков) [12].

Серед вітчизняних дослідників вперше поняття самоставлення використав Н. Сарджвеладзе. Перевагою роботи є характеристика самоставлення як складної багато рівневої системи. Вчений припускає, що дана система поділяється на два блоки – об'єктивний («Я», як об'єкт) та суб'єктивний («Я», як суб'єкт). Автор дотримується точки зору, за якої обидва способи самоставлення реалізуються завдяки пізнавальній активності, емоційним реакціям і системам дій або готовності до таких дій стосовно самого себе. Опираючись на дослідження автора, можна зробити

виновок, що самоствавлення – це структурний компонент властивих людині якостей розуму та характеру, завдяки якому взаємодіє із суспільством та собою [34].

Наукові погляди Б. Ананьєва стали джерелом для досліджень Л. Божович, В. М'ясищева, Д. Узнадзе, В. Ядова. Автор підкреслює, що саме самоствавлення є тією значущою категорією психологічної науки та основним фактором, що зумовлює гармонійний розвиток особистості. Феномен самоствавлення у дослідженнях Б. Ананьєва виділено як одну із категорій для характеристики особистості [52, с. 59].

Неможливо не погодитись з думкою Л. Попова. Автор розкриває самоствавлення особистості як складне когнітивно-ефективне утворення, зрілість якого визначається через якість взаємозв'язку його складових. Згідно з гіпотези висунутої дослідником, структура самоствавлення складається з двох компонентів: раціонального ставлення до себе («образ – Я») та емоційно-ціннісного ставлення до себе – (рефлексивне «Я»). Результатом взаємодії зазначених компонентів з мотиваційною сферою особистості є залучення самоствавлення до процесу діяльності і особистісної саморегуляції, що стимулює розвиток пізнавальної та особистісної суб'єктності людини [13, с. 105].

Принципову позицію щодо самоствавлення висловлює І. Бех. Автор зробив висновок, що самоствавлення є запорукою становлення і розвитку особистості, а оцінка, прийняття чи неприйняття власного «Я» — усе це виходить із самоствавлення. Дослідник зазначає, що за допомогою самоствавлення, формування смислових зв'язків, єдності людини і світу розкривається зміст цієї єдності: чи є вона морально конструктивною чи деструктивною для особистості [11].

Значна роль у дослідженні феномена самоствавлення належить В. М'ясищеву. Основна цінність роботи дослідника полягає у тому, що самоствавлення представлено, як цілісність змістовних та динамічних

аспектів особистості, їх міру усвідомлення, емоційно-ціннісне прийняття себе головним та відповідальним суб'єктом соціальної активності [34].

Самоставлення, як форма психічної діяльності, яка проявляється у мотиваційно-емоційній сфері особистості виступає у роботах учених: К. Абульханової-Славської, О. Леонтьєва та С. Рубінштейна [57, с. 201].

Опираючись на дослідження Н. Мацевко, можна зазначити, що самоставлення є цілісним і складно структурованим психічним утворенням, яке відіграє важливу роль в життєдіяльності особистості. Відповідно до проведених досліджень автора, феномен самоставлення доцільно розглядати на трьох рівнях психологічного буття людини: діяльності, особистості та самосвідомості. Дослідник зазначає, що самоставлення є полімодальною емоційно-ціннісною системою, що виражає особливості ставлення людини до самої себе і забезпечує центрування її внутрішнього простору й формування смислового вектора життєвого шляху [12].

У зарубіжній психології самоставлення вперше представлено, як поняття «глобальна самооцінка». Дана категорія показана у вигляді загального переживання, яка містить в собі окремі елементи. Зарубіжні дослідники, вважають, що самопізнання допомагає виявити мотиви та причини поведінки особистості, а самооцінка є показником того, як людина сприймає себе, свої можливості та своє місце серед інших індивідів. [22, с. 52].

На думку Р. Бернса, самооцінка – це відображення ставлення людини до себе. Особистість не може байдуже сприймати знання про себе і це пробуджує у неї оцінки та емоції, саме завдяки цьому існує самоставлення. Автор підводить нас до висновку, що оскільки самоставлення – це емоційний компонент установки на себе, то емоційна складова частина Я-концепції є суцільною самооцінкою, що відзначається стійкістю та різним ступенем вираженості [34].

Звернемо увагу на положення Д. Хатті. На думку дослідника, самоставлення здійснює вплив на різні сторони поведінки. Це пояснюється тим, що людина сприймає інших та себе на основі раціональних здібностей, інакше кажучи, людина з високим почуттям власної гідності найчастіше розглядає аспекти свого життя як важливі. Це допомагає їй вірити в їх здійснення, впливає на адекватне сприйняття себе та своїх вчинків. [60, с.124].

Ще одна концепція, на яку варто звернути увагу, полягає в тому, що самовідносини мають особливі властивості і виконують певні функції у всій системі самосвідомості. С. Куперсміт та М.Розенберг розглядають самооцінку як якусь стійку рису особистості, яка насправді не залежить ні від обставин, ні віку людини. .

Важливий внесок в дослідження самоставлення зробила О. Камінська. Цінність роботи авторки полягає в дослідженні впливу гендерних стереотипів на формування самоставлення особистості. Авторка виділила основні характеристики самоставлення:

- структурні, а саме: самоповага, аутосимпатія, очікування позитивного ставлення від інших, самоінтерес, самовпевненість, ставлення інших, самоприйняття, самокерування, самопослідовність, самозвинувачення, самоцікавість, саморозуміння;

- змістові – модальність, адекватність самоставлення, наявність/відсутність суперечливих самохарактеристик, ступінь вираженості (повнота) складових елементів.

- динамічні – ступінь стійкості та нестійкості Я-концепції, тобто здатність особистості коригувати її у відповідь на зміни, може визначатися як зовнішніми впливами, так і онтогенетичним розвитком особистості. Представлені вченими різні варіації показників самовідносини фактично визначають особливості ставлення індивіда до себе. [12, с. 14]

Завдяки дослідженню А. Мирошніченко, встановлено, що ставлення особистості до належності гендерної ролі та статі виявляється у її статеворольовій позиції. Авторка доводить, що формування самоставлення, самооцінки та самосвідомості, пов'язане зі становленням гендерної ідентичності та оцінкою себе як представника певної статі, що формуються під впливом гендерних стереотипів та статево-типізованого виховання в сім'ї [28, с. 87].

Заслуговує на увагу концепція І. Чеснокової. Опираючись на дослідження авторки, можемо зробити висновок, що процес формування самоставлення відбувається на двох рівнях самопізнання. Перший рівень самоставлення є нестійким і є результатом порівняння себе з іншими людьми, до уваги беруться переважно зовнішні чинники. З цього виникають одиничні образи себе і власної поведінки, які прив'язані до конкретної ситуації.

Особистість не має цілісного розуміння себе, пов'язаного з осмисленням власного буття. Другий рівень самопізнання здійснюється шляхом порівняння «Я – Я» за допомогою внутрішнього діалогу, виражається через самооцінку та відображає психологічну зрілість особистості [14].

У роботі В. Ядова та Л. Лукіної, самоставлення представлено як ієрархічну систему особистісних шаблонів, орієнтованих на саму себе. Вона представлена у вигляді чотирьох рівнів:

- вітальний, який інтегрує базові, фіксовані, майже несвідомі директиви (у формі досвіду, директив про ставлення до себе як бажаного об'єкта діяльності).
- конкретно-ситуативний, його змістом є більш складна, усвідомлена вказівка на те, як ставитися до себе як до об'єкта того чи іншого виду діяльності. Воно виражається в часткових самооцінках та

індивідуальних образах, які є результатом порівняння суб'єктивного Я-образу з Я-образом значущого іншого.

- узагальнений, Це «єдиний узагальнений образ свого Я, більш зрілий і стійкий».
- ціннісний, відображає ставлення до себе як до члена суспільства, а її змістом є ціннісна орієнтація суб'єктивної соціальної діяльності [4, с. 50].

На думку таких вчених, як В. Моляко, Я. Пономарьов, В. Роменець, Т. Титаренко детермінантами саморозвитку та самозміни можна вважати категорії відкритості, самовпевненості та самоменеджменту, які відображають самоставлення особистості, через які реалізується підсистема самоставлення. Тому можна припустити, що ці феномени самоставлення найповніше проявляються у творчому самовираженні особистості, оскільки вони співвідносяться з емоційними рисами особистості [4], [15], [49].

Великий внесок в дослідження самоставлення зробив В. Столін. Заслуга автора полягає в розробці концепції згідно якої, самоставлення представлено як відображення в свідомості людини особистісного смислу «Я». Сутність концепції смислу «Я» зводиться до розуміння самоставлення, як безпосередньо-феноменологічного вираження особистісного смислу «Я» для самої людини. Поряд із цим буття суб'єкта та його об'єктивна позиція в соціумі визначають специфіку даного переживання. Автор пояснює це тим, що основою самоставлення є процес самореалізації особистості.

Автор дотримується точки зору, що самоставлення – це не окрема категорія, а сума емоційних проявів особистості, таких як самоповага, аутосимпатія, самоінтерес, які завдяки незалежності цієї структури інтегруються в загальне відчуття позитивного чи негативного ставлення до себе. Таким чином, на думку В. Століна, глобальне самоставлення є сукупністю вищезазначених факторів [34].

За визначенням В. Століна, самоставлення – це постійне і стійке почуття до власного «я», що включає в себе набір специфічних вимірів, що

відрізняються як за емоційним тоном, так і за досвідом, семантикою, що передбачають відповідне ставлення до себе [14].

В той же час дослідження В. Століна отримали заперечення з боку вітчизняного психолога С. Пантилєєва. Автор полемізує дослідження В.Століна та зазначає, що у кожен суб'єкта має різну міру вираження одного із трьох специфічних емоційних аспектів стимулу. Наприклад, для однієї людини центральне місце у структурі самоставлення може займати самоповага, для іншої – першорядне почуття може переживатися у формі аутосимпатії. Таким чином, самоставлення є не просто сумою емоційних проявів, а унікальною формою зі специфічними характеристиками. Сміслові забарвлення та певний емоційний тон системи самоставлення не є самодостатніми, а побудовані на принципах динамічної ієрархії, де та чи інша форма може бути ядром емоційного вираження.

Самоставлення у вигляді двох підсистем: оцінної та емоційно-ціннісної виділено у праці С. Пантилєєва. До оцінної підсистеми автор відносить «самоповагу», «почуття компетентності», «почуття ефективності»; до емоційно-цінної – «аутосимпатію», «почуття власної гідності», «самоцінність», «самоприйняття» [34].

Аналізуючи статтю А. Кідалової не можливо не погодитись з тим, що самоставлення є відображенням і вираженням самооцінки особистості. В той час, оцінка людини іншими є джерелом досвіду, з якого виявляється ставлення суб'єкта і є відповіддю на ту чи іншу оцінку потягів, поведінки, особливостей характеру.

Самоставлення посилюється як процес, сильніших, більш емоційних форм вираження реального досвіду. Тому в деяких випадках позитивне або негативне ставлення до себе в одних осіб пояснюється усвідомленою самооцінкою, в інших - стимулом зміцнювати її, заохочувати, використовувати спонтанну оцінку свого «Я» спираючись на конкретну ситуацію [14, с. 48].

І. Радул зазначає, що самоствавлення є складним психологічним процесом, сутністю якого є прийняття всього себе в різних контекстах: у контексті діяльності та поведінки, у різних формах взаємодії з іншими і в поєднанні цих образів в єдине цілісне утворення – в уявлення, а потім в поняття свого власного «Я» як суб'єкта, відмінного від інших суб'єктів (Радул, 2017).

Основними функціями самоствавлення є: відображення себе, самовираження та самореалізація, збереження внутрішньої стабільності та континуальності «Я», саморегуляція та самоконтроль, психологічний захист, інтракомункація [34].

У процесі дослідження І. Радул з'ясувала, що самоствавлення відіграє домінуючу роль у системі саморегуляції особистості, завдяки своєму регуляторному впливу і наслідку включення в процес самовизначення [34].

О. Водолаською проведено кореляційний аналіз емпіричних даних свого дослідження, що виявив значущі додатні зв'язки між показником мотивації досягнення та показниками самоствавлення, а саме: самовпевненістю, самоповагою, самоінтересом, самокерівництвом [23, с. 144].

Науково-теоретичні підходи до вивчення проблеми самоствавлення в юнацькому віці представлено в працях К. Хоменко. Сучасною українською дослідницею запропоновано структурнодинамічну модель самоствавлення в період юності. Як стверджує авторка, модель самоствавлення містить такі показники, як аутосимпатія, самоповага, загальна самоефективність, глобальне самоствавлення. Виходячи з вищесказаного, доцільно вважати, що ставлення до себе починає ґрунтуватися на відповідності поведінки, власних поглядів і переконань, результатів діяльності [53, с. 615].

Праця О. Гумелюк стосується проблеми «Я – концепції». Авторка характеризує ефективну Я-концепцію, як таку, що включає в себе позитивне

самоставлення, високу самооцінку і прагнення до особистісного зростання [6].

Т. Титаренко вважає, що в осіб, які зупиняються у своєму особистісному зростанні, ставлення до власної теперішньої недосконалості спокійне, терпляче та філософське» [49].

На думку О. Штепи, сутність проблеми самоприйняття проявляється в умінні людини визнавати пропорційність власних сильних і слабких сторін. На думку дослідниці, самоприйняття це позитивне ставлення до себе, самоповага, відчуття власної цінності [50, с. 231].

Проведений аналіз теоретичної літератури з проблеми самоставлення в юнацькому віці дозволяє виділити основну функції даного явища (за Н. Сарджелвадзе):

1. Самовідображення. Відображення особистості здійснюється на двох планах: зовнішньому (фізичне самовідображення) та внутрішньому.
2. Самовираження та самореалізації.
3. Збереження внутрішньої стабільності та континуальності „Я”. Цілісна функція самовираження виникає внаслідок внутрішньої тенденції реагувати на когнітивні ідеї про згоду, конгруентність, собі, власним діям і емоційному відгуку дій, спрямованих на саму особистість.
4. Саморегуляції та самоконтролю. Людина може регулювати і контролювати свою діяльність лише за умови наявності уявлення про себе і відповідного ставлення до себе.
5. Психологічного захисту. При отриманні небезпечної з точки зору уявлення про особисте «Я» інформації, а також при життєвих невдачах і психологічних травмах різного ступеня інтенсивності особистісні захисні механізми спрямовані на раціоналізацію, створення образу хибного «Я».
6. Інтракомунікації. Соціальна природа особистості полягає не тільки в тому, що вона включена в процес постійної взаємодії з соціальним світом, але й у тому, що вона функціонує як суспільство, в якому індивід взаємодіє

сам із собою. Основою таких внутрішньокомунікативних процесів є система самоставлення. З огляду на ідею Е. Берна про три позиції сторін, що взаємодіють, у внутрішньоособистісному спілкуванні можливі наступні варіанти позиції суб'єкта щодо себе - «Батько», «Дорослий» і «Дитина» [17].

1.2 Особливості структури самоставлення осіб юнацького віку

Дослідження та аналіз праць відомих психологів показує, що юнацький вік починається з 15-17 років і триває приблизно до 23 років. Цей період ділиться на два етапи: рання юність (15-18 років) і юність (18-23 роки). Цей період є кінцевою межею між дитинством і дорослістю [18]

Дослідники вважають, що юнацький вік відзначається становленням самосвідомості, світогляду, наявністю потреби в громадській активності, формуванням пізнавальних та професійних інтересів. З одного боку, у цей віковий період розв'язуються питання, пов'язані з вибором майбутньої професії, утверджується самостійність і здатність будувати життєві плани [26].

Рання юність — це вік найближчої готовності особистості до дорослого життя. Протягом ранньої юності (від 15-16 до 17-18 років) особистість виходить на рубіж відносної зрілості, у цей період завершуються бурхливий ріст і розвиток її організму, а також первинна соціалізація [41, с. 232].

У цей віковий період особистість відчуває на собі вплив різних соціальних вимог та опановує нові соціальні ролі. Їй необхідно зібрати в єдине набуті знання про себе та інтегрувати ці численні образи себе в особистісну ідентичність у результаті усвідомлення свого минулого і майбутнього. У цей період нерідко виникають конфлікти ідентичності та суперечності соціальних ролей [37].

Криза ідентичності (конфлікт ролей) характеризується нездатністю

обрати кар'єру, стиль життя, наявністю принизливого почуття своєї марності, безцільності. Юнаки часто відчують свого буття, деперсоналізацію, відчуженість і часто надають перевагу негативній ідентичності - протилежній тій, яку пропонують їм батьки. Так вони засвоюють делінквентну поведінку.

Позитивним виходом із кризи періоду юності є вірність як здатність бути вірним своїм обов'язкам та обіцянкам попри неминучі суперечності в системі цінностей підлітка.

Утверджуючись у світогляді, самоусвідомлюючись і самовизначаючись, прагнучи індивідуальної неповторності, юнаки і дівчата виявляють значно вищий, виявляють значно вищий рівень освіти, ніж підлітки. Починають узгоджувати діяльність, навички спілкування та бачення близьких та далеких перспективи майбутнього, часто переживаючи при цьому кризу ідентичності [37, с. 108].

Значною зміною внутрішнього особистісного статусу юнака є характер потреби, який варіюється від негайного до проміжного; поінформованого і довільного.

На цьому віковому етапі відбувається формування механізмів цілепокладання, основною ознакою якого є те, що в людини є конкретні ідеї, життєві плани, життєві цілі, цілі проекту, загальний досвід. Цей механізм пов'язаний із потребами та здібностями старшокласників прогнозувати своє майбутнє відповідно до своїх бажань, вміння ставити конкретні цілі, вміння долати перешкоди, вміння будувати реальне життя з прогнозами на майбутнє [19].

Аналізуючи роботи вчених та психологів, можемо зазначити що у цей віковий період впевненість у собі може виявлятися в окремих видах діяльності чи ставленні до дійсності та може стати стійкою якістю особистості, поширюватись на ті види діяльності, в яких у людини ще немає досвіду [26, с. 42-43].

У зв'язку з цим, І. Вайнер, В. Висоцький, Л. Глушко, М. Мішечкіна, В. Ромек виділяють ситуативну та особистісну впевненість і стверджують, що вони взаємозалежні та є формами суб'єктивної впевненості. На їх думку людина потрапляє в певну ситуацію, яка формує суб'єктивну впевненість з одного боку, завдяки вже наявному досвіду, з іншого – завдяки багатьом чинникам, задіяним у цій ситуації.

Цей досвід і стосунки І. Вайнер умовно назвав суб'єктивним фоном. На думку вченого, для досягнення високої ефективності оптимальним є поєднання високої особистісної та низької ситуативної впевненості, тому можливі поєднання високої особистісної впевненості як з високою, так і з низькою ситуативною упевненістю [12].

В.Висоцьким встановлено взаємозв'язок між складовими особистісної впевненості. Автор вважає ситуативну впевненість як таку, що є похідною від особистісної та припускає, що вона не залежить від реальних досягнень [38].

Узагальнений портрет упевненої в собі людини, на думку В. Ромека, характеризується тим, що вона відверто і без страху висловлює свої почуття, досягає своєї мети і залишається задоволеною собою, не принижуючи при цьому інших і не викликаючи негативних емоцій по відношенню до себе [26, с. 43].

Проаналізувавши дослідження М. Мішечкіної, доцільно виокремити такі види впевненості: впевнений, ситуативно впевнений, самовпевнений, парадоксальний, невпевнений. Авторка вважає, що упевнений вид розкривається вірою у власні можливості та впевненості у точності зроблених виборів і вчинків.

Ситуативно впевнений вид дещо відзначається нестійким проявом довіри до власних можливостей, здатністю задіювати старання задля подолання перешкод лише за підтримки та схвалення близьких йому людей.

Впевнений тип характеризується бажанням виділитися, досягти успіху будь-якою ціною і отримати схвалення серед впливових людей. Здатний до самоствердження за рахунок інших людей.

Характеристикою парадоксального виду є невміння зіставляти бажання з можливостями, орієнтація на допомогу інших, а не власні сили, обмежений досвід успішної діяльності. Особливостями невпевненого виду є залежність поведінки від думок інших людей, постійні сумніви у власних можливостях [32].

Теоретичний аналіз літератури дає змогу стверджувати, що психологи виокремлюють ситуативну та особистісну впевненість. Перша проявляється в окремих видах діяльності, друга – є усталеною якістю особистості.

Ситуативна впевненість це похідна від особистісної і стає властивістю особистості тоді, коли перестає бути тісно пов'язаною з конкретною ситуацією. У залежності від впливу внутрішніх або зовнішніх чинників та особливостей прояву готовності дореалізації впевненості у собі виділяють: інтенсивний, екстенсивний, змішаний і невпевнений тип.

Упевнений, ситуативно впевнений, самовпевнений, парадоксальний види впевненості є основними від ступеню та сталості прояву, а від особливості розвитку її структурних компонентів – інструментально-смысловий, мотивовано-дисгармонійний, вибіркового і слабо-мотивований [26, с. 43].

Алізуючи самоцінність осіб юнацького віку, як один із компонентів самоставлення маємо змогу зазначити, що самоцінність особистості розуміється у психоаналітичній психології як "ціннісне прагнення до переваг над іншими та самодосконалості" (А. Адлер); в егопсихології – як "свобода особистості, її вірність своєму ціннісному "Я" (Е. Еріксон); біхевіоризмі – як "готовність до презентації себе як цінності іншим" (Дж. Вольп); гуманістичній психології – як "постійна потреба в ціннісному самовираженні

та саморозвитку" (А. Маслоу), "самоактуалізація своєї індивідуальної неповторності" (К. Роджерс); в екзистенціалізмі – як "визнання власної духовної цінності" (А. Ленгле) [32, с. 142].

Вітчизняні та зарубіжні вчені досліджували генезис самоцінності особистості залежно від соціальних джерел впливу, з одного боку, як процес входження, індивідуалізації та інтеграції особистості в нових умовах соціального середовища, з іншого – як процес становлення особистісних якостей індивіда засобами соціалізації, навчання та виховання.

Юнаки 16-17 років схильні описувати самоцінність із універсальним цінностями (краси, гармонії, добра) та взаєминами із значущими дорослими. Сутність ціннісного "Я" юнаки характеризують як зовнішню активність (насамперед, потребу в соціальних взаєминах у цілому), так і внутрішню глибинну потребу в емоційно-ціннісних взаєминах зі значущими іншими. В цьому віці юнаки прагнуть до самовизначення ціннісного "Я". Орієнтування на майбутнє, наявність життєвих перспектив викликають бажання удосконалювати ті особистісні якості, які необхідні для майбутнього самостійного життя.

У 17-18 років самоцінність презентується наявністю мети і смислу власного "Я". Це свідчить, що ціннісне "Я" юнаків набуває характеристик осмислення в залежності від обраного професійного (і соціального) статусу. Змістова сутність ціннісного "Я" відтворюється шляхом розуміння юнаком необхідності приймати у житті такі особистісні позиції, як "бажання добра людям", "стрімке кар'єрне зростання", "чемність і відповідальність", "розуміння смислу і свого призначення", "любов і повага до людей незалежно від їх соціального статусу".

Низький рівень самоцінності пов'язаний із звичайними сімейно-побутовими ситуаціями. Такі юнаки характеризуються орієнтацією на втечу від джерел неспокою. Для них важливим є прагнення до гомеостатичної рівноваги, уникнення будь-яких проблем. Це перешкоджає

подальшому розвитку ціннісного "Я". Вони не прагнуть до одержання більшої освіти, вдаються до застосування алкоголю і наркотиків, щоб "позбутися" проблем.

Вивчення різних психологічних концепцій розвитку самоцінності дає можливість стверджувати, що самоцінність як унікальна цілісна система являє собою не лише заздалегідь задану, а й відкриту можливість для самореалізації.

Розвиток самоцінності особистості юнака пов'язаний із становленням світогляду як системи знань про політичне, економічне, культурне життя суспільства, власних поглядів на оточуючий світ і місце в ньому кожної людини. Переосмислення різних життєвих смислів визначають домінування в полі ціннісного "Я" нових моральних цінностей, що ускладнює і розширює ціннісне "Я" юнака. Достатньо розвинута рефлексія виводить ціннісне "Я" юнака за межі його внутрішнього світу, дозволяючи йому зайняти власну позицію у соціумі. Інтегруючи власне "Я", юнак починає прагнути до духовного зростання, побудови ціннісного "Я" на основі нових моральних цінностей.

Головне в розвитку самоцінності особистості – не залежність від її минулого, а спрямованість у майбутнє, до вільної реалізації своїх потенцій, особливо творчих задатків і здібностей, до зміцнення віри в себе й прагнення до ідеального "Я" [32, С. 142-143].

Юнацький вік зазвичай вважається періодом інтенсивного розвитку самосвідомості особистості. Цей процес визначається, з одного боку, внутрішніми закономірностями розвитку, з другого – об'єктивними обставинами, у яких відбувається формування особистості [43].

Розвиток самосвідомості – одна з найважливіших речей у юнацькому віці. На думку Е. Шпрангера, головним новоутворенням цього періоду є бурхливий розвиток структурних компонентів самосвідомості. Поява усвідомленого "Я", виникнення рефлексії, усвідомлення власних мотивів,

формування самооцінки, зближення зі своїм внутрішнім світом - одні з основних ознак самосвідомості у цьому віці. Важливий і переламний період, протягом якого з'являється повнота самосвідомості.

Зміна самосвідомості є серйозним новоутворенням у психіці юнака, оскільки він починає сприймати себе як особистість, члена суспільства та учасника міжособистісних відносин. Серйозні зміни у структурі особистості юнака визначають його особливу чутливість до засвоєння норм, цінностей та моделей поведінки, властивих світові дорослих. Відбувається переорієнтація з цінностей дитячого світу на доросле життя. Розвиток особистості, грає вирішальну роль оволодінні дитиною дорослої позиції [55, с. 113].

Розвиток когнітивних аспектів самосвідомості виявляється у підвищенні важливості унікальної системи цінностей, прагнення стати індивідуальністю, психолого-динамічною спрямованістю освіти. Новий рівень емоційного виміру інтелекту молоді змінюється вихідною самооцінкою типовою для юнаків, поширеною, загалом вмінням відокремлювати успіх чи невдачу в конкретній діяльності від загального уявлення про себе, свої здібності та можливості.

Важливою ознакою самосвідомості людини в юному віці є самоповага - загальне ставлення людини до себе, ступінь прийняття або неприйняття себе як особистості, що проявляється у самозадоволенні, самооцінці, по відношенню до себе. Позитивне ставлення, примирення між ідеальним "я" та реальним "я". Позитивне ставлення себе свідчить про високий рівень самоповаги. Незадоволеність собою, негативна оцінка своєї особистості – низький ступінь цього явища [54, с. 190].

Було з'ясовано, що усвідомлення само тотожності, «Я» - суб'єкт діяльності, усвідомлення власної індивідуальності, засвоєння системи соціально-моральних самооцінок є основними напрямками завдяки яким відбувається розвиток самосвідомості.

Мета та цілі навчання змінюються відповідно до внутрішньої позиції студента. Юнак оцінює своє навчання з огляду на його значущість для майбутнього, особливо щодо вибору майбутньої професії.

Соціальна позиція юнаків і дівчат спрямована на досягнення статусу самостійних дорослих. У зв'язку з цим у старшокласників зростає інтерес до дорослого способу життя, який сприяє їхньому життєвому та професійному самовизначенню. Вони мають ширше коло спілкування з однолітками, водночас вони більш вибіркові в особистих контактах та уподобаннях порівняно з підлітками [37, с. 110].

Основним новоутворенням в ранньому ювенільних юнацькому віці є самоаналіз, розвиток саморефлексії, самоусвідомлення особистості, поява життєвих планів на основі відомих структур власного життя. Важливого значення у свідомості старшокласників набуває усвідомлення ними тих якостей оточуючих людей і своїх власних, які зумовлюють людські взаємини [27].

Центральним новоутворенням періоду ранньої юності є індивідуальне самовизначення, при якому юнаки та дівчата займають позицію всередині дорослих, усвідомлюють своє місце в суспільстві, усвідомлюють себе та свої здібності, постає як щось, що потребує розуміння. Нерідко на позначення цього феномена використовують поняття ідентичність – усвідомлена індивідом самототожність.

Юнацьке «я» ще неповне і невпевнене, і його реалізація часто супроводжується тривогою та внутрішньою порожнечою, яку необхідно заповнити, але спілкування стає більш вибіркоким. У той же час, юнак все більше відчуває бажання побути на самоті. [37, с. 113].

У юнаків, які відкривають свій внутрішній світ, усвідомлюють незворотність часу і формують цілісну картину себе представлені дії відбуваються про якісному переході самосвідомості новий рівень.

Критичним віком для розвитку самосвідомості і самооцінки, зокрема, є юнацький вік, в якому найбільш інтенсивно проходить процес самопізнання. Самооцінка підлітків істотно залежить від оцінок їх референтними однолітками, в той час як юнаки орієнтуються більше на самооцінку, ніж на оцінку їх оточуючими. Самооцінка здебільшого є чинником впливу на поведінку, хоча значущість оцінок оточуючих зберігається.

Самооцінка дає нам відчуття гідності, впевненість у праві на щастя і т.д. Проблеми з самооцінкою ведуть до проблем в сімейному житті, на роботі і в стосунках з оточуючими [27].

У словнику іншомовних слів дано таке твердження самооцінки: «самооцінка - це оцінка людиною самого себе: своїх якостей, можливостей, здібностей, особливостей своєї діяльності» [25].

Самооцінка характеризується за такими параметрами:

1. рівню – висока, середня, низька;
2. співвідношенню з реальною успішністю – адекватна і неадекватна;
3. особливостям будови – конфліктна і безконфліктна.

Рівень адекватності та ступінь є основними вимірами самооцінки. стійкості. Рівень адекватності самооцінки – це відповідність або різниця із фактичною мірою вираженості певної якості у суб'єкта самооцінки.

Неадекватний рівень самооцінки може призвести до переоцінки або знецінення. У осіб з заниженою самооцінкою з'являється постійна тривога, що спонукає знизити рівень контактів з іншими людьми. Висока самооцінка проявляється у самовпевненості людини за якої приймається лише власна думка.

Отже, адекватна самооцінка впливає на розвиток позитивної Я-концепції, а неадекватна самооцінка формує негативну Я-концепцію особистості.

Для адекватної самооцінки істотними є три моменти. Важливу роль у формуванні першого відіграє створення образу Я-реального з образом Я-ідеального, тобто, самооцінка це уявлення про те, якою людина хоче бути. Для другого важливим фактором формування оцінок є інтеріоризація соціальних реакцій людини. Це означає, що людина дає собі таку оцінку, яку отримує від інших людей. Відповідно третьому моменту, індивід оцінює успішність своїх дій-виявів через формат своєї подібності [7].

Самоповага є ціннісним судженням людини і проявляється в її уявленні про себе. Це означає, що поняття «самоповага» характеризується самозадоволеністю, самосвідомістю, самооцінкою та відповідністю між реальним Я та ідеальним Я. [22, с. 51].

Хлопці та дівчата із заниженою самооцінкою часто відчують труднощі у спілкуванні. Чим нижче самооцінка людини, тим більша ймовірність того, що вона почуватиметься самотньою. Низька самооцінка призводить до нижчого рівня соціальних утисків в людей і спонукає їх уникати дій із елементами конкуренції, що сприяє низькій самооцінці. [22, с.53].

Відповідність Я-реального та Я-ідеального – важлива особливість самоставлення, як компонента структури Я-концепції. Цей елемент характеризується оцінкою особистості щодо рівня наявності в неї певних якостей, відповідно до певних еталонів. З вищесказаного можна зробити висновок, що будь-яка психічно здорова особистість схильна до адекватної самооцінки, самоповаги, самовизнання [23, с. 151].

У юнацькому віці людина стурбована оцінкою нових знань і прагне вибудовувати свою поведінку на основі свідомо вироблених або засвоєних критеріїв і норм. Рання юність характеризується появою почуття власної неповторності, особистої індивідуальності; в негативному варіанті виникає розпливчате «я», рольова і особистісна невизначеність. Головне

новоутворення цього віку – відкриття «я», розвиток рефлексії, поява життєвого плану, поступове вrostання в різні сфери життя [10].

Одним із ключових аспектів загальної проблеми розвитку особистості є проблема успішності, ставлення людини до власного успіху, особливості переживання цього явища [5].

Численні вітчизняні та зарубіжні психологічні дослідження з проблеми успішності особистості довели, що у рамках психотерапевтичної практики успішність розглядається, як проблема особистісного зростання, розвитку самоідентичності, адаптованості до зовнішніх умов життєдіяльності; як проблема, пов'язана з формуванням особистості (Дж. Аткинсон, Д. МакКлелланд, А. Маслоу, Ю. Орлов та ін.) [29].

Психологи – представники біологічно орієнтованої теорії обдарованості (Д. Гольман) досліджують особистісні детермінанти успішної поведінки особистості, а саме: особливості органічної конституції особистості, інтелект, здібності, навички, самооцінка, особливості ціннісних орієнтацій, локус контролю. Крім перелічених факторів, обов'язковою умовою успішної діяльності є наявність певного набору психологічних та особистісних якостей, що сприяють успіху.

У той самий час вивчення успішності особистості як психологічного феномена потребує особливої уваги вчених. Успішність – це внутрішній стан особистості, завдяки якому для досягнення рівноваги та гармонії, людина за допомогою регулярної концентрації своїх основних бажань, активних зусиль (дій) щодо їх здійснення, досягає поступово [29].

Успішність особистості завжди виявляється у поведінці та діяльності людини, детермінується суб'єктивними й об'єктивними діалектично взаємопов'язаними чинниками. Результат взаємодії особистості та діяльності з навколишнім середовищем є суб'єктивним елементом формування особистості та розвитку людини, і в той же час причини успішної

трансформації сфери її поведінки і діяльності. Об'єктивні чинники обумовлено специфікою зовнішнього середовища [2, с. 142].

У психологічній літературі поняття успіху розкривається через його зв'язок з рівнем домагань особистості, мотивацією досягнення (потребою індивіда досягати успіхів і уникати невдач). Цей підхід до вивчення успішності особистості реалізований в роботах засновників концепції мотивації досягнення (Дж. Аткинсон, В. У. Майер, Х. Хекхаузен, Ф.Мак-Клелланд) [1, с. 8-9].

Говорячи про успіх як психологічну категорію, учені часто вирізняють суб'єктивний та об'єктивний складники цього явища. Об'єктивність успіху полягає в оцінці результатів своїх дій іншими, визнання того, що ці результати значні та значно перевершують середній рівень. Щодо суб'єктивного складника, то тут ідеться про оцінку особою власних дій та надання результатам цих дій суб'єктивної значущості.

В. Г. Тульчинський каже, що успіх як соціальне сприйняття займає важливе місце у системі мотивації та розуміння себе, своєї поведінки та життя в цілому, формування його особистості. Автор виокремлює декілька форм успіху, які невід'ємно пов'язані з оцінкою результатів діяльності особи іншими людьми, а також розвитком особистості та прагненням вийти за власні межі:

- успіх-популярність як широке соціальне визнання результатів діяльності особи, її справта вчинків;
- успіх-визнання із боку значущих інших. Тут уже йдеться про вузьке коло осіб, думка яких важлива для суб'єкта діяльності;
- успіх-подолання, який проявляється у вирішенні особою проблем та протиріч у власному житті. Саме вирішені проблеми, на думку автора, зумовлюють самооцінку та самоповагу особи;
- успіх-самовизначення як установка на подолання самого себе, прагнення вийти за власні межі, ствердитись на нових горизонтах [2, с. 144].

Отже, розвиток ставлення до себе найбільш важливим у юнацькому віці. На формування самоставлення юнаків впливають зовнішні чинники (соціальне життя: батьки, вчителі, колективи, однолітки), так і внутрішні фактори (фізичний, емоційний стан, досвід, академічні та інтелектуальні результати) [16].

Зв'язок між Я-концепцією та особистісним статусом проявляється в емоційному відношенні до навколишнього середовища, зміни статусу особистості, ставлення до неї оточуючих, зміни у її поведінці та самооцінці. [44].

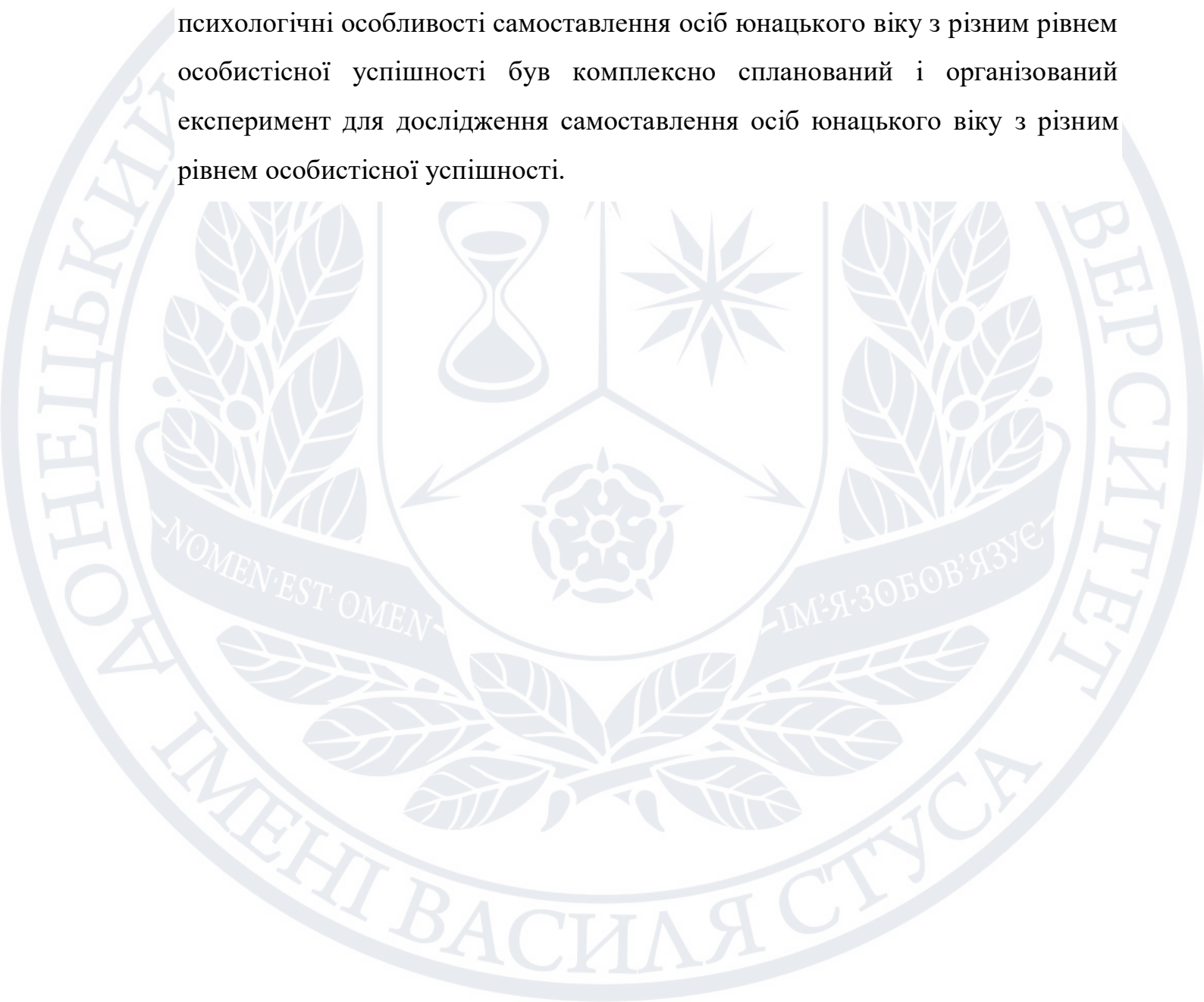
Висновок до розділу 1

У теоретичному дослідженні проблеми самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем успішності, як предмету нашого дослідження, ми керувались судженнями з аналізу літератури. Було з'ясовано, що немає єдиного погляду серед зарубіжних та вітчизняних вчених щодо феномену самоставлення. Проте, аналіз теоретичних та емпіричних досліджень дозволяє стверджувати, що самоставлення є детермінантою соціальної поведінки, впливає на успішність будь-якої діяльності та особистісної самореалізації людини, допомагає людині оцінювати та приймати власне «Я».

Було проаналізовано особливості основних структурних компонентів самоставлення у юнацькому віці. Розглянуто підходи вчених щодо важливості розвитку самоставлення у цей віковий період. З'ясовано, що самоставлення у осіб юнацького віку формується під впливом оцінок з боку оточуючих, а також у процесі власної діяльності юнака і самостійної оцінки його результатів. Проаналізовано підходи щодо трактування понять «успіх» та «успішність», виокремлено основні види успішності у осіб юнацького віку.

Отже, проведений аналіз теоретичної літератури з проблеми самоставлення в юнацькому віці дозволяє виділити основні функції даного явища: самовідображення, самовираження та самореалізації, збереження внутрішньої стабільності та континуальності „Я”, саморегуляції та самоконтролю, психологічного захисту, інтракомунікації.

З метою теоретично обґрунтувати та практично дослідити психологічні особливості самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності був комплексно спланований і організований експеримент для дослідження самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності.

РОЗДІЛ 2

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ САМОСТАВЛЕННЯ У ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ОСОБИСТІСНОЇ УСПІШНОСТІ

2.1 Характеристика вибірки та етапів дослідження

Результати теоретичного аналізу досліджуваної проблеми довели її значущість для психологічної науки. Наразі постає питання дослідити особливості самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності. На початку проведення дослідження усім респондентам було проінформовано мету і завдання дослідження та отримано їх згоду на участь. Досліджуваним повідомлялося про те, що інформація, надана ними, конфіденційна, а їх результати будуть закодовані.

У процесі формування вибірки експериментального дослідження була залучена реально існуюча статистична група, представлена студентами юнацького віку філологічного факультету Комунального закладу вищої освіти «Вінницький гуманітарно-педагогічний коледж». Загальна кількість досліджуваних склала 34 особи віком 16-17 років.

Для реалізації поставленої мети дослідження та перевірки висунутої гіпотези було реалізовано п'ять основних етапів:

1) Теоретико-методологічний етап – полягав у формуванні проблеми дослідження, визначені об'єкта та предмета, завдань та гіпотези дослідження. Також на даному етапі ми здійснили теоретичний огляд та аналіз наукової літератури.

2) Підготовчий етап – включав в себе підбір комплексу необхідних психодіагностичних методів та методик дослідження. На цьому етапі було розроблено програму проведення констатуючого експерименту і сформовано вибірку досліджуваних.

3) Третій етап, практичний, включав проведення дослідження, спрямованого та вивчення психологічних особливостей самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності

4) Обробка, інтерпретація та аналіз отриманих даних , в результаті проведених тестування та анкетування.

5) На останньому, завершальному етапі було підведено підсумки результатів дослідження і сформовано загальні висновки.

2.2 Обґрунтування та опис методів та методик дослідження

На першому етапі емпіричного дослідження було опрацьовано теоретичний блок матеріалу, який стосується проблеми вивчення самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності, визначено науковий апарат та переконання в його актуальності. Також підготовка методологічного апарату для впровадження емпіричного дослідження.

У процесі дослідження було використано такі методики:

- методика дослідження самоставлення (МІС) В. Століна, С. Пантілєєва;
- модифікація методики кількісного виміру самооцінки А. Будассі
- соціометричний аналіз Я. Морено

Для обробки результатів використовувалася описова статистика та кореляційний аналіз за непараметричним критерієм Краскела-Уоліса.

Методика дослідження самоставлення

Розроблена В.В. Століним та С.Р. Пантілєєвим у 1989 році методика дослідження самоставлення, базується на запропонованій В. Століним структурі самоставлення. Це багатовимірний опитувальник, що складається зі 110-ти тверджень, які в результаті розподіляються між 9-ма шкалами.

Досліджувані отримували такі інструкцію: «Уважно прочитайте твердження та оцініть їх: якщо ви згодні з ними – знаком плюс, якщо не згодні – знаком мінус».

Результати методики оцінюють згідно ключа до неї. Оскільки на кожну шкалу припадає різна кількість тверджень методики, для можливості порівняння результатів за шкалами їх значення переводяться у стени за відповідною таблицею [Додаток А].

Опитувальник містить такі шкали:

1. Відкритість – внутрішня чесність, це захисне ставлення до себе, або внутрішня чесність та критика, або конформізм та мотивація здобути суспільне визнання.
2. самовпевненість – або ставлення до себе як до впевненої в собі, своїх дія людини, самостійної, здатної на вольові рішення, гідної поваги інших, або незадоволення власними можливостями, сумніви у своїй здатності викликати повагу, слабкість;
3. самокерівництво – на цьому показникові ґрунтується уявлення людини про те, що вона сама є джерелом своєї активності у всьому: діяльності, поведінці, міжособистісних відносинах, спілкуванні. Це переживання себе як внутрішньої основи, де особистість, організована у дії, бачення того, що доля людини перебуває у її руках. Здатність керувати своїми емоціями чи, на нижньому полюсі ,це почуття пригніченості власного Я, обставинами чи зовнішніми умовами, погана саморегуляція і нездатність брати відповідальність за дії.
4. відображене само ставлення – це уявлення про те, що людина здатна викликати в інших людей повагу, симпатію, розуміння чи схвалення щодо себе, це очікування позитивного ставлення до своєї особистості від інших людей, або – це відсутність такого розуміння – негативний полюс показника;

5. самоцінність – це відчуття індивідуюмом власної цінності як особистості та уявлення про те, що інші також цінують його. Це емоційна оцінка людини за критеріями духовності та багатства її внутрішнього світу. Сумніви у своїй значущості, недооцінка власної духовності, навіть втрата інтересу до себе та свого внутрішнього світу – нижні полюси цього показника.

6. самоприйняття – емпатія до себе, злагода з собою, доброзичливе, критичне та поблажливе ставлення до себе. Низькі результати – свідчення відсутності таких рис та схильності до самозвинувачення.

7. прихильність до себе – це бажання чи небажання змінюватися. Кульмінацією цього є прийняття себе таким, якою є особистість, навіть у небажанні змінюватися або рости всередині себе. Низькі результати — свідчення різких змін, незадоволеності собою, прагнення самовдосконалення у бік ідеалізації;

8. внутрішня конфліктність – виявляється в наявності в особистості внутрішніх конфліктів, сумнівів, розбіжностей із самим собою, які є наслідком надмірної рефлексії та самоаналізу. Заперечення існуючих проблем та ігнорування внутрішніх конфліктів, поверхове самозадоволення — нижній полюс індексу;

9. самозвинувачення – заперечення позитивних емоцій, пов'язаних із собою, готовність звинувачувати себе у власних невдачах, низький показник означає наявність внутрішньої напруги, сприйняття негативу на свою адресу відкритість до дії;

Також шкали об'єднуються у три загальні фактори : самоповага – загальний фактор, що складається з показників внутрішньої чесності, самовпевненості, керівництва собою, відображеного (дзеркального) самоставлення; разом ці шкали відображають самооцінку власного Я особистості з погляду відповідності моральності, успішності, вольовим якостям, соціальному схваленню; автосимпатія – загальний фактор, що

складається з таких показників: самоцінність, самоприйняття, прихильність до себе; ці шкали відображають емоційне ставлення досліджуваного до власного Я; внутрішня невлаштованість – фактор, що складається зі значень показників внутрішньої конфліктності та самозвинувачення і пов'язаний з негативним самоставленням, що не залежить від аутосимпатії чи самоповаги [58].

Модифікація методики кількісного виміру самооцінки

(А. Будасі)

Мета методики полягає у виявленні рівня самооцінки особистості у міжособистісних стосунках, поведінці, діяльності та почуттях.

Досліджуванні отримують таку інструкцію: «Кожна людина має певні уявлення про ідеал найцінніших властивостей особистості. На ці якості люди орієнтуються в процесі самовиховання. Які якості Ви понад усе цінуєте в людях? У різних людей ці уявлення неоднакові, а тому не співпадають результати самовиховання. Які ж уявлення про ідеал є у Вас? Розібратися в цьому вам допоможе наступне завдання, яке виконується в два етапи.

На першому етапі досліджуваним пропонують розділити аркуш папері на чотири частини та позначити кожен з них римськими цифрами відповідно. Кожному респонденту запропоновано чотири набори слів, що характеризують позитивні якості людей. Досліджуваному необхідно уважно прочитати слова першого набору якостей та написати, ті які він вважає ідеальними, в стовпчик поруч із нумерацією. Такі дії необхідно виконати з іншими трьома наборами якостей. Таким чином кожен респондент отримує чотири набори ідеальних якостей.

На другому етапі кожен учасник має обрати з переліку сформованих якостей ті, які належать йому. Щоб створити умови для однакового розуміння якостей всіма учасниками психологічного обстеження, наведено тлумачення цих якостей [Додаток Б].

Соціометричний аналіз

Соціометрія – ефективний метод дослідження соціальних груп. Засновником соціометрії вважають Якоба Леві Морено – австрійсько-американського психолога, психіатра, психотерапевта.

За допомогою соціометрії можна вивчати соціальні типології. Можна робити висновки щодо поведінки людей в ситуаціях групової діяльності. Визначати соціально-психологічні здібності членів тієї чи іншої групи, психологічну атмосферу у групі.

Досліджуваним пропонують взяти участь у опитуванні, яке спрямоване на покращення психологічного клімату в колективі. На картці, яка лежить перед респондентом, кожному потрібно вписати ім'я та прізвище. Далі досліджуваним необхідно зробити вибір не більше, ніж чотирьох членів колективу і записати їх в порядку віддання переваги [Додаток В].

При формулюванні питань варто орієнтуватись на дві сфери – сферу спільної діяльності та сферу дозвілля, оскільки міжособистісні стосунки завжди розгортаються на двох рівнях – формальному та неформальному.

Соціометричні картки збираються після завершення процедури та піддаються глибокому аналізу. Для міжособистісної цілісності у стосунках групі важлива думка всіх учасників, тому, якщо хтось із команди відсутній, робота з цією людиною проводиться індивідуально.

Дані обробляються відповідно до трьох основних етапів:

- табличного;
- графічного;
- індексологічного.

Табличний етап передбачає побудову соціоматриці – таблиці, за допомогою якої узагальнюються результати дослідження. Соціоматриця, як правило, містить такі відомості:

1) список членів групи (по вертикалі) та їх порядкові номери (по горизонталі). Для зручності подальшого аналізу, спочатку записуються

хлопці, а потім дівчата (або навпаки, головне, щоб результати були згруповані);

2) напроти прізвища кожного члена групи по горизонталі позначаємо знаком «+» кого він вибрав (автоматично після заповнення матриці по вертикалі отримуємо інформацію про те, хто його вибрав);

3) загальна кількість зроблених виборів (позитивних і негативних) та взаємовиборів.

Перевага соціоматриці в тому, що вона дає можливість представити вибори у числовому вигляді. Після занесення інформації з соціометричних карток до соціоматриці, можна підрахувати кількість отриманих позитивних та негативних виборів кожним членом групи. Якщо серед тих, хто вибрав однокласника, є той, кого він вибрав сам, це називається взаємним вибором (на матриці позначені сірим кольором). Загальна кількість взаємовиборів підраховується і враховується при подальшому аналізі.

Графічний етап передбачає побудову соціограми (карти угруповань) на основі соціоматриці. Це схематичне зображення виявлених під час дослідження ставлень між суб'єктами, щоб дозволити порівняльний аналіз групових відносин і більш чітко представити їх на площині. Соціограма складається з IV концентричних кіл, кожне з яких умовно визначає статус членів групи. Соціограма розбита вертикально на дві частини. Одна призначена для дівчат і одна для хлопчиків [24].

Висновок до розділу 2

У другому розділі було представлено план дослідження, яких складається з 5 етапів роботи; дано характеристику вибірки досліджуваних, до складу якої увійшли 34 студенти, віком від 16 до 17 років.

Представлено обґрунтування комплексу психодіагностичних методів та методик, а саме:

- методика дослідження самоставлення (МІС) В. Століна, С. Пантілеєва;
- модифікація методики кількісного виміру самооцінки А. Будасі;
- соціометричний аналіз Я. Морено.

Також з метою виявлення груп успішних та неуспішних студентів використовувались обробка результатів навчання наданих куратором групи.

Було розроблено та проведено констатуючий експеримент дослідження особливостей самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності, під час якого студенти пройшли запропоновані психологічні методик. Для подальшого аналізу результатів було підібрано метод математичної обробки даних – непараметричний критерій Краскела-Уоліса.

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕМПІРИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ САМОСТАВЛЕННЯ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ОСОБИСТІСНОЇ УСПІШНОСТІ

3.1 Аналіз результатів дослідження самоставлення та особистісної успішності у осіб юнацького віку

На першому етапі нашого дослідження використовувалася методика дослідження самоставлення, розроблена В.Століним та С.Пантілеєвим, основою для розробки якої стала запропонована Століним структура самоставлення. Методика містить 110 тверджень, які розподіляються між 9-ма шкалами.

Досліджуваним необхідно було уважно прочитати твердження та у випадку згоди оцінити знаком «плюс», у випадку заперечення – знаком «мінус»

Результати методики оцінюють згідно ключа до неї. Через те, що на кожен шкалу припадає різна кількість тверджень методики, для можливості порівняння результатів за шкалами їх значення переводяться у стени за відповідною таблицею, яка представлена у додатках [Додаток А].

Відповідно до методики, шкали об'єднано у три загальні фактори: самоповага – загальний фактор, що складається з показників внутрішньої чесності, самовпевненості, керівництва собою, відображеного самоставлення; Водночас ці шкали відображають самооцінку людини з погляду моральності, успішності, сили волі та відповідності суспільному схваленню; автосимпатія – загальний фактор, що складається з таких показників: самоцінність, самоприйняття, прихильність до себе; ці шкали відображають емоційне ставлення досліджуваного до себе; внутрішня невлаштованість – фактор, що складається зі значень показників внутрішньої

конфліктності та самозвинувачення і пов'язаний з негативним самоствавленням, що не залежить від аутосимпатії чи самоповаги.

Отримані за методикою діагностики самоствавлення респондентів дані, занесені нами до таблиці [Додаток Г].

Аналіз початкових результатів, відображених у цій таблиці, зображує «сирі» бали за показниками методики, які тут переведені у стени відповідно до спеціальної таблиці, що дає можливість їх зіставити. Інтерпретація показників здійснюється залежно від їх вираження. Низьким значенням відповідають показники 1-3 стена, середнім – 4-7 стена, високим – 8-10 стена. На основі переведених балів відповідно до методики створена узагальнена таблиця 3.1 з визначенням рівнів прояву показників самоствавлення.

Таблиця 3.1 – Рівні прояву показників типів самоствавлення респондентів за методикою В. Століна, С. Пантілєєва

Показники типів самоствалення	Рівні прояву						Середні показники
	високий		середній		низький		
	К- сть	%	К-сть	%	К-сть	%	
Внутрішня чесність	7	20%	22	65%	5	15%	5,82
Самовпевненість	5	15%	27	80%	2	5%	5,61
Самокерівництво	5	15%	25	75%	4	10%	5,67
Відображене самоствалення	3	9%	27	81%	4	10%	5,47
Самоцінність	6	18%	26	77%	2	5%	5,79
Самоприйняття	2	5%	30	90%	2	5%	5,53
Самоприхильність	3	9%	29	86%	2	5%	5,59
Наявність внутрішнього конфлікту	2	5%	30	90%	2	5%	5,09
Самозвинувачення	6	18%	22	64%	6	18%	5,11

Аналізуючи результати таблиці 3.1 можемо зробити такі висновки:

Показники шкали внутрішньої чесності пов'язані з такими аспектами образу «Я», самоставлення, поведінки, які, будучи значимими для особистості, важко допускаються до усвідомлення.

Високі значення, які виявлені у 20% досліджуваних можуть свідчити про приховування, нездатність або небажання помічати та розкривати інформацію про себе, іншими словами є відвертою брехнею та фальсифікацією результатів у бік соціально бажаних відповідей. Низькі значення, виявлені у 15 % досліджуваних стосуються глибокої самосвідомості, підвищеної рефлексивності та критичності, а також здатності не приховувати матеріальну та неприємну інформацію від себе чи інших.

Показники шкали самовпевненості є основою уявлення про себе як про самостійну, вольову, енергійну особистість. Низькі значення шкали, які виявлені у 5% респондентів, свідчать про незадоволеність собою та своїми можливостями, про сумнів у здатності викликати повагу. Високі значення шкали, які притаманні 15 % опитуваних, відповідають високій думці про себе, самовпевненості, відсутності внутрішньої напруженості.

Шкала «Самокерівництво» є уявленням про те, що сама особистість є основним джерелом активності та результатів, що стосуються як діяльності, так і власної особистості суб'єкта. 15 % опитуваних, з високим балом за шкалою, переживають власне «Я» як внутрішній стержень, що інтегрує їх особистість і життєдіяльність, вважають, що їх доля знаходиться в власних руках, і відчують почуття обґрунтованості і послідовності своїх внутрішніх спонукань та цілей.

Низькі бали, які виявлені у 10% свідчать про віру суб'єкта та підвладність його «Я» часовим обставинам, про нездатність протистояти долі, погану саморегуляцію, розмитий локус «Я», відсутність тенденції шукати причини вчинків та результатів у собі самому.

Показники шкали відображеного самоставлення відповідають за очікуване ставлення до себе з боку інших людей. Високі бали за шкалою виявлені у 9%, Вони узгоджуються зі сприйняттям суб'єкта у тому, що його особистість, характері та дії можуть викликати повагу, співчуття, схвалення і розуміння з боку інших.. Низькі значення шкали, виявленні у 10 % опитуваних, доводять про очікування протилежних почуттів від узагальненого іншого.

Шкала самоцінності відображає емоційну оцінку себе, свого «Я» за внутрішніми інтимними критеріями любові, духовності, достатку внутрішнього світу. Високі оцінки за шкалою мають 18 % опитуваних. Такі результати відображають власну зацікавленість, себелюбство, власні особисті цінності і водночас оцінку свого «Я» стосовно іншим.

Низькі значення за шкалою мають 5% досліджуваних. Їм характерні відсутність духовного «Я», сумнів у цінності своєї індивідуальності, відчуженість, що межує з байдужістю до «Я», втрата інтересу до внутрішнього світу.

Високі значення за шкалою самоприйняття виявлено у 5% досліджуваних. Вони є ознакою дружнього ставлення до себе, схвалення своїх планів та бажань, адекватному прийняттю себе. 5 % досліджуваних у яких виявлено низькі значення, мають недостатність самоприйняття, що є важливим симптомом дезадаптації.

Високі значення шкали самоприхильності у 9 % опитуваних, є ознакою ригідності «Я-концепції», прихильності та відсутністю бажання змінюватися на тлі позитивного ставлення до себе. Ці переживання є одержимими неадекватним «Я»-образом. Схильність до збереження такого образу є одним із захисних механізмів самосвідомості.

Низькі значення зафіксовано у 5% опитуваних. Це свідчить про бажання щось змінити у собі, прагненні відповідати ідеальному образу самого себе, незадоволеності собою.

Високі значення показника внутрішньої конфліктності, які виявлені у 5% опитуваних, свідчать про наявність внутрішніх конфліктів, підозр, внутрішніх розбіжностей, тривогу, депресію, відчуття внутрішньої провини. Помірне підвищення за шкалою говорить про підвищену рефлексію, глибоке проникнення у себе, усвідомлення своїх труднощів, адекватний образ «Я» та відсутність анігіляції

Високі значення шкали самозвинувачення, які виявлені у 5% опитуваних свідчать про готовність поставити собі у провину свої промахи та невдачі, власні недоліки. Шкала є показником відсутності співчуття з негативними почуттями до себе, незважаючи на високу самооцінку якостей та досягнень.

Розподіл рівнів вираженості показників самоставлення представлено на рисунку 3.1.

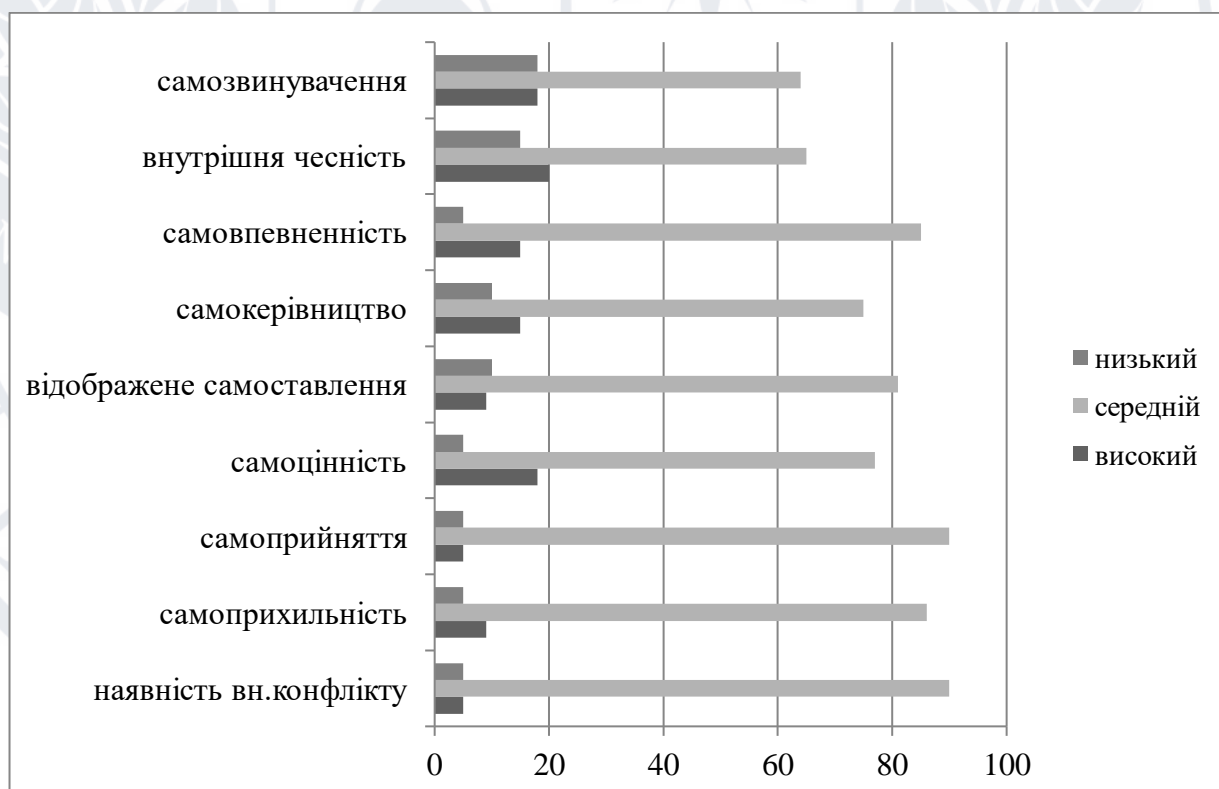

Рис.3.1. Розподіл рівнів вираженості показників самоставлення

Аналізуючи результати представлені на рисунку 3.1 можна зробити такі висновки:

- домінуючим рівнем прояву показників виявився – середній.
- найбільш виражений середній рівень показників самоприйняття та наявності внутрішнього конфлікту
 - середні значення показника самоприйняття відображають вибірковість ставлення до себе. Людина схильна приймати не всі свої переваги і критикувати не всі свої недоліки.
 - середні значення наявності внутрішнього конфлікту характерні для осіб, у яких відношення до себе, установка бачити себе залежить від ступеня адаптованості в ситуації. У звичних для себе умовах, особливості яких добре знайомі і прогнозовані, спостерігаються позитивний фон ставлення до себе, визнання своїх достоїнств і висока оцінка своїх досягнень. Несподівані труднощі, додаткові перешкоди можуть сприяти посиленню недооцінки власних успіхів.
 - за аналізом середніх показників відповідно до цієї методики, виявлено, що найбільше середнє значення має показник – внутрішньої чесності – 5,82 бали , найнижчий – наявність внутрішнього конфлікту – 5,09. Середні показники зображено на рисунку 3.2.

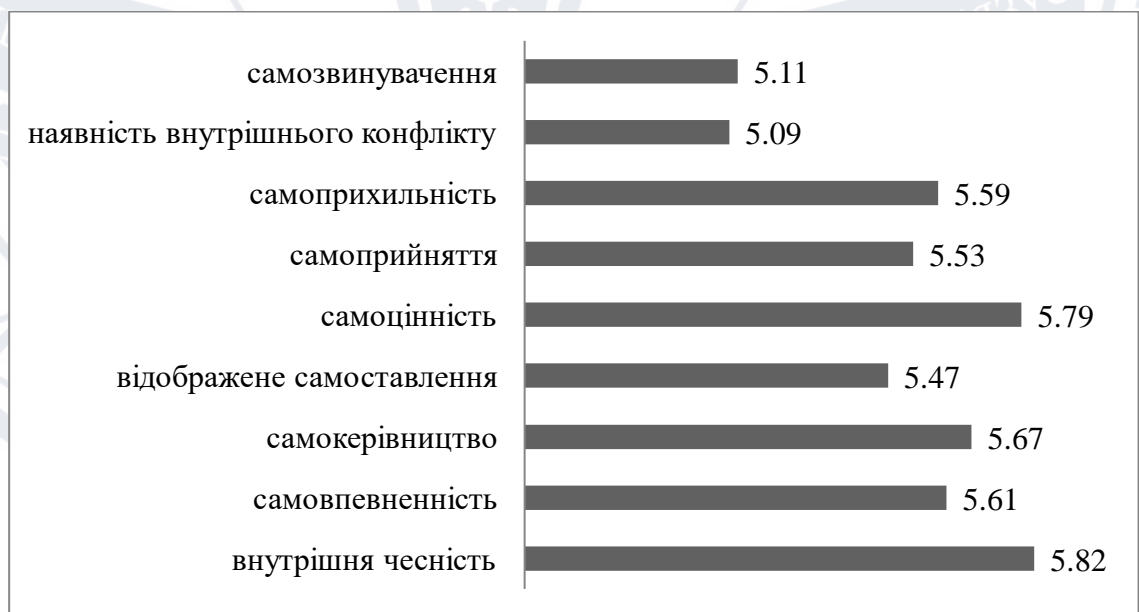

Рис. 3.2. Середні показники шкал за методикою діагностики самоствавлення

На наступному етапі ми аналізували три фактори, що може визначити ця методика: самоповагу, аутосимпатію та внутрішню невлаштованість. Для їх визначення, ми користувалися середніми показниками. До кожного із цих факторів входить різна кількість шкал, тому отримані середні значення ми поділили на кількість шкал у певному факторі.

У результаті ми отримали такі цифри: I фактор, самоповаги (середні значення показників внутрішньої чесності, самовпевненості, самокерівництва, відображеного самоствавлення) – 5,65 балів (середнє значення по вибірці); II фактор, ауто симпатії (середні значення показників самоцінності, самоприйняття, самоприхильності) - 5,64 балів; III фактор, внутрішньої невлаштованості (середні значення показників наявності внутрішнього конфлікту, самозвинувачення) – 5,11 балів.

Наочно ми представили ситуацію з факторами на рисунку 3.3:

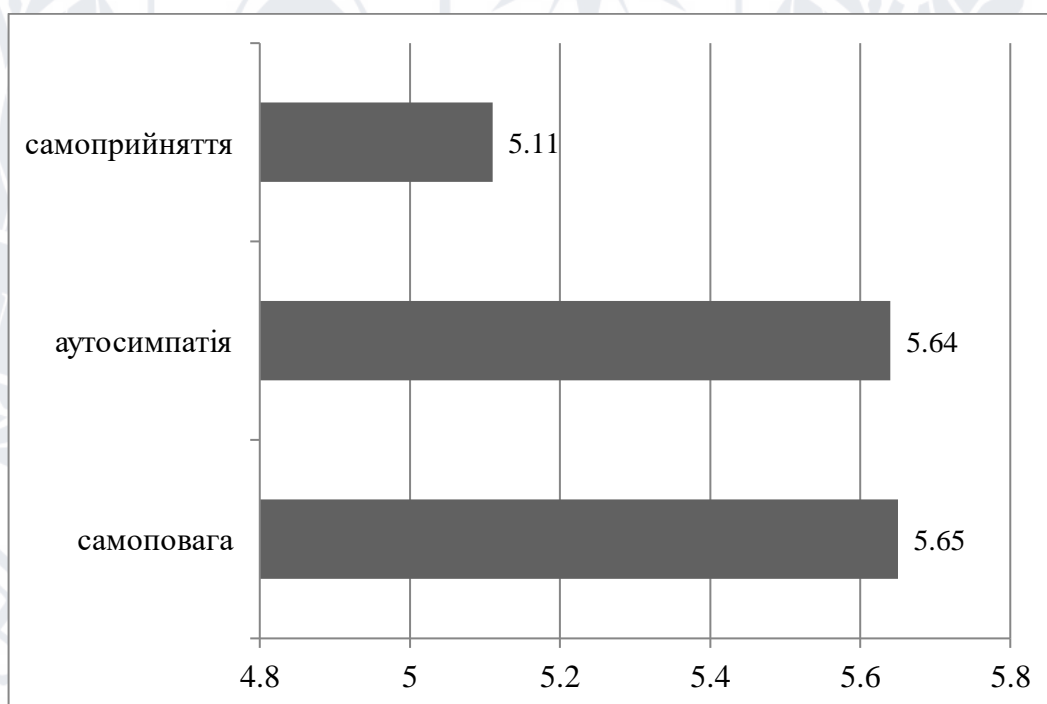

Рис. 3.3. Середні показники факторів за методикою діагностики самоствавлення

Як показано на рис. 3.3, у досліджуваній вибірці найсильніше проявляється фактор самоповаги, що виражає оцінку власного «Я»

досліджуваних по відношенню до соціально-нормативних критеріїв: моральності, успішності, волі, цілеспрямованості, соціального схвалення.

З невеликим відривом представлений фактор аутосимпатії. Цей фактор відображає емоційне ставлення особистості до себе. Менше за решту у респондентів проявляється фактор внутрішньої невлаштованості. Опитувані позитивно ставляться до себе та не схильні себе звинувачувати без доказів чи необхідності.

На наступному етапі нашого дослідження використовувалась Модифікація методики кількісного виміру самооцінки (за методикою А. Будассі). Дана методика призначена для виявлення рівня самооцінки особистості у міжособистісних стосунках, поведінці, діяльності та почуттях.

Валідність самооцінки відповідно до методики характеризує ступінь відповідності уявлень людини себе об'єктивним принципам цих уявлень. Неадекватність в оцінці власної зовнішності може бути викликана орієнтацією особистості на зовнішні стандарти та оцінки, а також спотвореними уявленнями про ці оцінки або незнанням їх.

Самооцінка та ставлення людини до себе тісно пов'язані з рівнем особистісних домагань, мотивацій та емоційних особливостей. Самооцінка залежить від інтерпретації набутого досвіду та очікувань від себе та інших. Внутрішні протиріччя та спотворені думки про себе можуть викликати в людини страждання, провину, сором, образу, огиду, гнів.

Результати дослідження занесено до таблиці [Додаток Д].

Аналіз первинних даних за цією методикою свідчить, що у досліджуваних вибірці переважають респонденти з середнім рівнем самооцінки, проте виявлено респондентів з високим, низьким, вище середнього та нижче середнього рівнями самооцінки.

При чому максимальне значення показника сягає 67 балів, а мінімальне – становить 29 балів. Подальший аналіз результатів ми будемо проводити за узагальнюючою таблицею 3.2.

Таблиця 3.2 – Рівні самооцінки за методикою кількісного виміру самооцінки

Стать	Рівні самооцінки											
	Неад. н изьк.	Низький		Нижче середнього		Середній		Вище середнього		Високий		Неад. вис.
Ч.	-	2	6%	2	6%	2	6%	-		2	6%	-
Ж.	-	2	6%	4	12%	13	38%	4	12%	3	8%	-
Заг.	-	4	12%	6	18%	17	44%	4	12%	5	14%	

Аналіз даних цієї таблиці дає нам змогу зробити такі висновки:

У найбільшій кількості досліджуваних, а саме у 44% студентів, виявлено середній рівень самооцінки. Це свідчить про те, що такі студенти правильно співвідносять свої можливості і здібності, достатньо критично ставляться до себе, прагнуть реально дивитися на свої невдачі і успіхи, прагнуть ставити перед собою досяжні цілі, які можна здійснити на ділі.

Серед досліджуваних було також виявлено студентів із рівнем вище середнього (12%) та високим рівнем (14%) самооцінки. В основному, люди з такими рівнями самооцінки, знають собі ціну, вірять у власні сили та можливості, критика оточуючих не має для них вирішального значення. Це допомагає їм протистояти тривалим труднощам, зберігати душевний комфорт та гарне самопочуття.

У 18% досліджуваних спостерігається рівень самооцінки нижче середнього. Це свідчить про те, що особа оцінює себе достатньо адекватно, у міру критично. Позитивно ставиться до себе як до особистості, поважає себе та інших. Успіхи, яких вона досягає у житті стимулюють її до

подальших досягнень. Однак тривалі невдачі зменшують впевненість у собі. У такому випадку слід проаналізувати причини невдач, можливо до поставленої мети слід іти іншим шляхом.

Виявлено 12% досліджуваних з низьким рівнем самооцінки. Таким особам притаманно недооцінювати себе та свої можливості, схильність до підвищеної самокритичності. У таких осіб спостерігається страх показати, якими вони є насправді. Через це вони не можуть одержати визнання себе оточуючими як особистості. Не задоволена потреба у інтимному спілкуванні, недостатньо позитивних емоцій.

Дані таблиці представлено на рисунку 3.4.

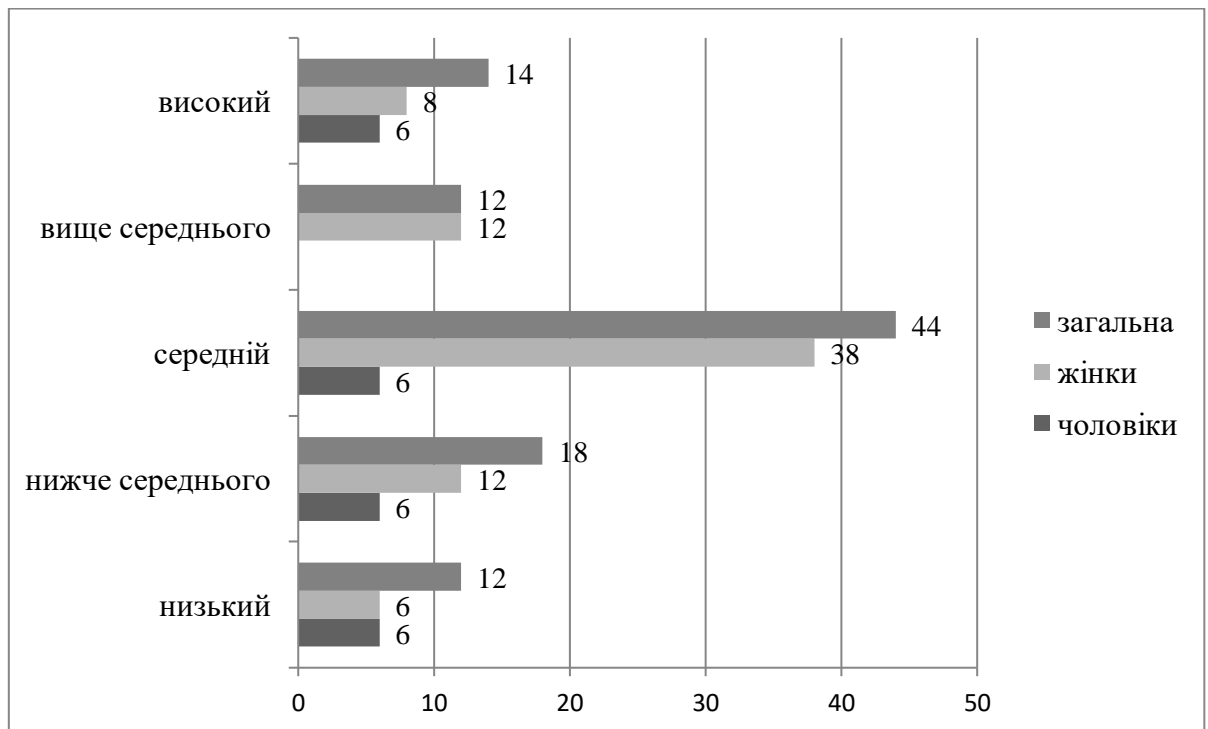

Рис.3.4. Рівні самооцінки за методикою кількісного виміру самооцінки

Рівні самооцінки відображають співвідношення між реалістичними та ідеалізованими уявленнями про себе. Адекватна самооцінка, що має тенденцію до завищення, яка виявлена у 12% жінок, може бути результатом позитивного ставлення до себе. Низька самооцінка, яка виявлена у 6%

чоловіків та у 6% жінок, пов'язана з негативним ставленням себе, що супроводжується почуттям особистісної неповноцінності.

Для визначення соціальної та навчальної успішності нами було здійснено аналіз результатів навчання наданих куратором групи та проведено соціометричний аналіз. Результати соціометричного дослідження занесено до соціограми [Додаток Е].

Як видно з результатів соціограми, 34 досліджуваних студенти 120 позитивних виборів із 136 можливих згідно з вимогами процедури дослідження. З-поміж загального числа позитивних виборів – 52 взаємних. Рівень групової згуртованості низький ($KB = 0,43$).

Значно менше зроблено виборів студентами при відповіді на питання, спрямоване на виявлення антипатії – 29 із 136 можливих виборів, з яких всього 19 взаємні.

Порівняльний аналіз індивідуальних результатів дозволяє виділити соціометричних зірок, серед яких 2 хлопці та 5 дівчат: № 1 (7 позитивних виборів, з яких 3 - взаємні), № 7 (5 позитивних виборів, з яких 3 – взаємні), №13 (5 позитивних виборів, з яких 2 - взаємні), № 17 (5 позитивних виборів, з них 2 взаємні), № 20 (5 позитивних виборів, з яких 2 взаємні), № 25 (5 виборів, 1 взаємний), № 33 (5 позитивних виборів, з них 2 взаємні) . У групі зафіксовано 24 студенти, яким віддають перевагу одногрупники. Такі особи отримали 3-4 позитивних вибори.

3 студентів отримали 1-2 позитивні вибори: № 5 (1 позитивний вибір, та один взаємно негативний), № 12 (1 взаємно позитивний вибір та 1 взаємно негативний вибір), № 24 (1 взаємно позитивний та 3 негативні, з яких 2 взаємних) .

Для кращого розуміння дані соціометричного дослідження зображено на рисунку 3.5.

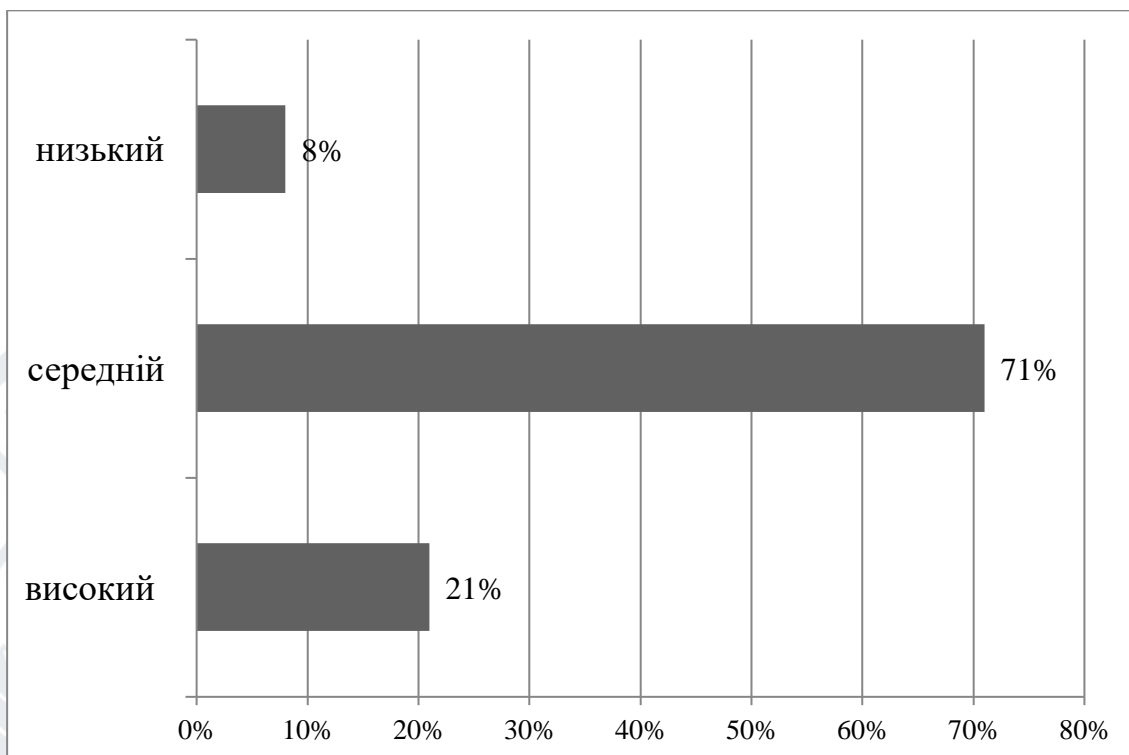

Рис. 3.5. Результати соціальної успішності

Для дослідження рівня навчальної успішності студентів, було використано результати навчання студентів наданих куратором групи. Виявлено 29% (10 осіб), які мають високі досягнення у навчанні. Такі студенти маю глибокі, міцні і систематичні знання положень теорії, використовують здобуті знання і вміння в нестандартних ситуаціях, здатні самостійно вирішувати проблемні питання.

Крім того аналіз результатів навчання допоміг виявити 24% (8 осіб) з низькою успішністю такі студенти виявляють знання й розуміння основних положень навчального матеріалу, їх відповідь хоч і правильна, але недостатньо осмислена, вміють застосовувати знання при виконанні завдань за зразком.

Було виявлено 47% (16 осіб), які мають середній рівень навчальної успішності, знання таких студентів є достатніми, вони застосовують вивчений матеріал у стандартних ситуаціях, аналізують, встановлюють найсуттєвіші зв'язки і залежність між явищами, фактами, робити висновки,

загалом контролює власну діяльність. Володіють логічними відповідями, проте можуть мати неточності.

Дані дослідження представлено на рисунку 3.6.

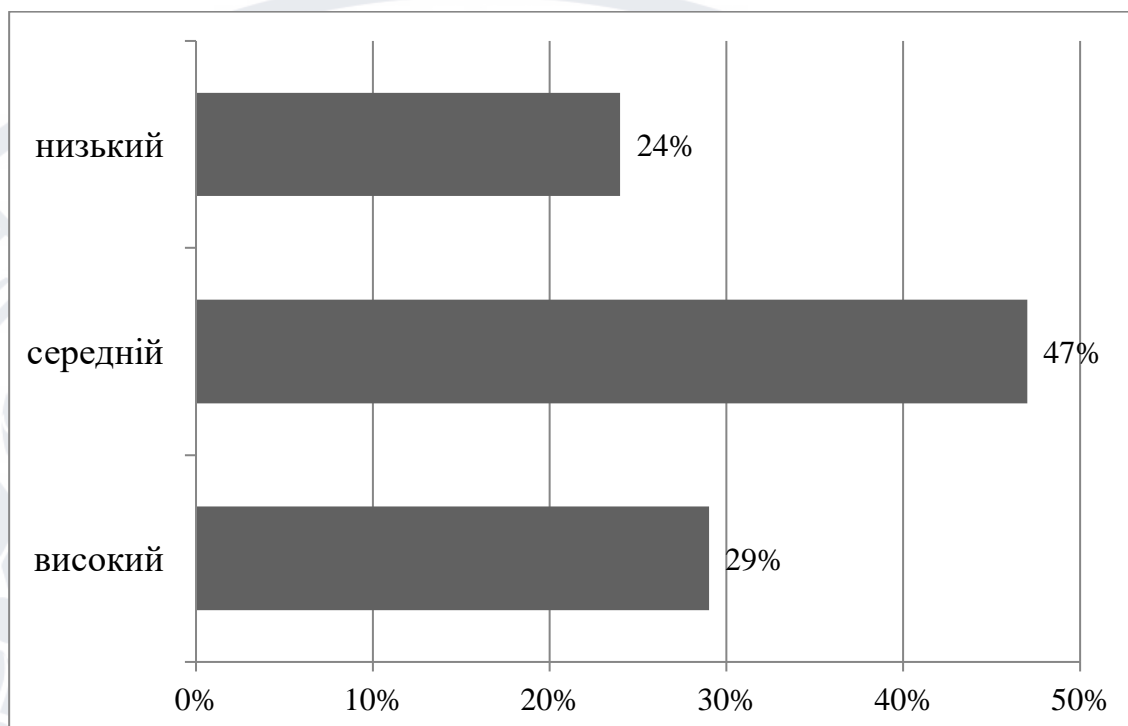

Рис. 3.6. Результати навчальної успішності

З'ясуємо, які зв'язки між змінними є найбільш значимими. Для здійснення кореляційного аналізу використовуємо критерій Краскела – Уолліса. Критерій Краскела – Уолліса – непараметричний метод, призначений для перевірки рівності медіан кількох вибірок. Критерій Краскела – Уолліса є ранговим, тому він інваріантний по відношенню до будь-якого монотонного перетворення шкали виміру.

Для перевірки гіпотези, ми використовували результати методики самоствалення В. Століна, С. Пантисєва та групи осіб з різними рівнями соціальної та навчальної успішності. Наше дослідження полягало в виявленні відмінностей в показниках самоствалення, серед студентів з різними рівнями успішності. Для цього ми порівнювали кожен показник самоствалення у трьох груп студентів і виявляли статистично значущі відмінності в групах.

Результати дослідження та значимі кореляції між компонентами самоставлення представлено у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5 – Значимі кореляції між компонентами самоставлення у осіб юнацького віку з різною особистісною успішністю

Показники	навчальна успішність		соціальна успішність	
	хемп	р	хемп	р
внутрішня чесність	25,9	-0,168*	8,6	0,014**
самовпевненність	26,1	-0,213*	10,8	0,004*
самокерівництво	23,9	-0,01*	6,0	0,05***
відображене самоставлення	23,4	-0,09*	6,4	0,041**
самоцінність	24,6	-0,028*	10,9	0,004*
самоприйняття	19,3	6e-05*	5,1	0,078***
самоприхильність	25,8	-0,15*	10,4	0,005*
наявність внутрішнього конфлікту	20,6	-4e-05*	8,9	0,012**
самозвинувачення	18,4	0,0001*	13,22	0,001*

*кореляція значима на рівні $p \leq 0,01$, *кореляція значима на рівні $\leq 0,05$,

***Статистично значимих відмінностей між результатами груп немає

Кореляційний аналіз дозволив виявити зв'язок між особливостями самоставлення у студентів з різним рівнем особистісної успішності. Аналізуючи успішність навчальної діяльності, можна зазначити, що показники результатів груп в основному перебувають в зворотній кореляції.

Це свідчить про те, що обидві змінні рухаються в протилежному напрямку. Тобто, чим більше значення має один показник, тим менше значення у іншого. У групи студентів, які мають високий рівень навчальних досягнень, показники самоствавлення будуть вищими, ніж у студентів з низьким рівнем успішності. Наприклад, високі показники самоцінності корелюють із високими показниками внутрішньої чесності. Дослідження показало, чим вищий рівень успішності, тим нижчі результати показників самозвинувачення та наявності внутрішнього конфлікту і навпаки вищий у груп студентів з низькою успішністю.

Аналізуючи результати показників соціальної успішності було досліджено, що показники результатів груп перебувають у позитивній кореляції. Це свідчить про те, що змінні рухаються в одному напрямку. Тобто зі збільшенням однієї змінної, збільшуються показники іншої, аналогічно відбувається зі зниженням показників. Не виявлено істотних зв'язків між результатами груп у показнику самокерівництва та самоприйняття.

Під час емпіричного дослідження нами виявлена закономірність: чим вищий рівень самоствавлення, тим краща успішність студентів. Це підтверджується тим, що чим вищу самооцінку має студент, тим більше він впевнений в собі і відповідно має кращі успіхи у навчанні та займає позицію «лідера» в колективі.

Проте в окремих випадках помічено зворотній взаємозв'язок між рівнем самоствавлення і рівнем успішності, тобто деякі учні з низьким рівнем самоствавлення демонструють високу успішність у навчанні і є прийнятими в колективі. В той час, коли деякі студенти, які мають високі досягнення у навчанні, мають дещо нижчі показники в структурі самоствавлення.

3.2 Практичні рекомендації психологам та педагогам, які працюють з особами юнацького віку з різною особистісною успішністю

Опираючись на дослідження вітчизняних та зарубіжних психологів, з впевненістю можна сказати, що самоставлення осіб юнацького віку впливає на те, як ефективно вони виконують ту чи іншу діяльність, також самоставлення здійснює вплив на особистість впродовж усього життя. Особи з адекватним самоставленням впевнені в собі, з легкістю досягають поставлених цілей в різних випадках. Це може проявлятися як в сімейному житті, так і в кар'єрі. Людям з адекватним самоставленням притаманна ініціативність та адаптація до різних умов [47].

Сприятлива атмосфера в сім'ї та доброзичливе ставлення батьків є важливими умовами формування у молодих людей достатньої самооцінки. Якщо в сім'ї негативна атмосфера: поведінка молодої людини спрямована на невдачу, вона боїться ризикувати та уникає участі у змаганнях. Їх характерні такі риси характеру, як агресія і грубість, і навіть високий рівень тривожності. [40].

Одним із основних чинників впливу на розвиток самоставлення юнака є педагогічна оцінка. Б. Г. Ананьєв виокремив дві основні функції педагогічної оцінки: орієнтаційну та стимулюючу. Орієнтаційна впливає на інтелектуальну сферу, а стимулююча здійснює вплив на афективно-вольову сферу особистості. Сукупність цих ознак формує знання юнака про себе і переживання ним власних якостей та здібностей [38, с.102].

Враховуючи особливості формування у дівчат і хлопців цілісного уявлення про себе, педагог повинен підтримувати їх ставлення до себе, створювати ситуації, в яких індивіди із низьким самоставленням відчули б свою соціальну, особистісну цінність, змінили б ставлення до себе на краще [38, с. 105].

Існує взаємозв'язок між рівнем самооцінки та соціально-психологічним статусом юнака в колективі. Інтегральний локус контролю та

висока самооцінка сприяють позитивному соціометричному статусу. І навпаки, завищені самооцінка та рівень домагань призводять до низького позитивного соціометричного статусу.

Одним з найважливіших критеріїв юнацької оцінки товаришів і самооцінки є ставлення до колективу й власне положення в ньому [19].

Положення людини у групі залежить тільки від її особи, а й від того, як її оцінюють у цьому колективі. Риси особистості, важливі в одній групі, можуть мати протилежне значення в іншій. У свою чергу, типи та методи поведінки, що сприймаються та приймаються групою, можуть змінити риси особистості цієї людини у позитивний чи негативний бік.

Положення людини у групі, колективі впливає на поведінку, психологічне самопочуття, розвиток компонентів самосвідомості, моральних, інтелектуальних і вольових аспектів [9].

Особистісний статус – статус людини в малій групі (суспільстві). Це залежить від того, як члени цієї групи (знайомі, родичі) оцінюють і сприймають його відповідно до його особистих якостей і ролі [20, с. 94].

За отриманими результатами дослідження та їх інтерпретацією запропоновано корекційні заходи для підвищення самооцінки юнаків, які можуть бути використані педагогами та психологами.

Рекомендації щодо покращення рівня самоставлення складаються як із групової взаємодії між студентами, так і з роботи з внутрішнім самоставленням студента. Для покращення рівня самоставлення доцільно надати такі рекомендації:

1. Заняття в студентській діяльності. Формування образу себе складається з становища людини у суспільстві, тому важливо формувати власний образ та оточення.

2. Зайняття спортом. Спорт покращує настрій, нормалізує гормональне тло, зміцнює здоров'я. Ці фактори сприяють підвищенню

самооцінки та включені до структури самооцінки. Спортивні досягнення також сприяють підвищенню позитивного образу себе.

3. Розвиток внутрішнього світу студента. Цей аспект включає самоосвіту, систематизацію знань про себе, рефлексію і самовивчення.

4. Розвиток емоційної сфери здійснюється з допомогою підвищення самооцінки.

5. Участь у групових тренінгах, що здійснюють вплив на поведінкові, емоційні та когнітивні складники самоставлення [51].

Психологічний тренінг один із найбільш поширених видів психологічної роботи, який водночас виступає в якості методу активного соціально-психологічного навчання. Тренінг є одним із актуальних методів, які може надати соціальна психологія. Психологічні тренінги привертають увагу людей своєю ефективністю, внутрішньою відкритістю, конфіденційністю, індивідуальною й груповою рефлексією, психологічною атмосферою та іншими явищами.

Тренінги дозволяють результативно вирішувати проблеми, які впливають на розвиток комунікації, керування емоційними станами, самопізнанням і самоприйняттям, особистісним зростанням. Тренінг є інтегрованим методом, за допомогою якого психологи, педагоги та тренери вирішують різноманітні проблеми. Тренінг впливає на особистісний і професійний розвиток особистості. Психологічний тренінг сприяє якісній взаємодії особистості з зовнішнім світом, сприяє досягненню успіху в різних сферах діяльності, спілкуванні, упевненості, створенню гармонійних стосунків.

Тренінг допомагає учасникам відчувати себе визнаними колективом і відповідно приймати інших учасників. Він навчає довіряти свої почуттям, думкам, переживанням. Завдяки групі учасник має можливість досліджувати, наприклад, приміряти різні стилі спілкування, дізнаватись і практикувати інші, які раніше не були задіяні, відчуваючи при цьому

психологічну підтримку, комфорт і особистісну захищеність. При цьому учасник може не боятися зробити чергову помилку або виглядати недосвідченим [36].

Тренінгові групи допомагають кожному учаснику розкритися. Тренінгова робота вчить самовираженню. Однак справжнє самовираження починається після того, як людина приймає і розуміє себе, і починає розвивати позитивне ставлення до себе та свого життя.

Груповий психологічний тренінг - це комплекс активних методів практичної психології, які використовуються в рамках клінічної психотерапії при лікуванні неврозів, алкоголізму, багатьох соматичних недуг, для вирішення психологічних проблем, використовуються для роботи з психічно здоровими людьми, які мають певні психологічні проблеми. Мета тренінгу - надання підтримки для саморозвитку особистості [31].

У ході проведення психологічної роботи в групі (тренінгу) в учасників часто виникають труднощі при самопрезентації або презентації власної роботи, спостерігається боязкість, обмеження лаконічними висловлюваннями загального плану, що може свідчити про знижений рівень самоствавлення. Ефективно подолати такі труднощі допомагають арт-терапевтичні техніки. Наприклад, учасникам тренінгу пропонується за допомогою різних художніх засобів створити рекламний продукт «Плакат самореклами», візитну картку, особистий герб, те що допоможе відобразити всі межі їх особистості, їх інтереси, цінності тощо. При такому підході спілкування відбувається через емоційну складову особистості, її відчуття.

Групове психокорекційне завдання зосереджено трьох елементах: соціальні навичках взаєморозуміння (когнітивні аспекти), ставленні до себе (емоції), саморегуляції (поведінка).

Один із механізмів психологічної корекції самоствавлення є арттерапія. Арттерапія здійснює впливає на особистісно-сміслову та емоційну сферу людини, позитивно впливає на покращення самооцінки та

зміцнення самовпевненості. Арттерапія як метод, використовується в контексті психоаналітичного, гуманістичного, екзистенціального та трансперсонального психотерапевтичних підходів [39].

Метод арт - терапії підходить для роботи з станами і переживаннями, які людині важко описати вербально. В такі моменти з'являється можливість випустити накопичене внутрішнє напруження через призначення кольором, формою, рухом або звуком. Крім того, асоціативні механізми і творча спрямованість допомагають не оголювати душу повністю і відразу – це світ образів, смислів і тонких архитипових асоціацій [59].

Створений в процесі роботи витвір є образом клієнта, його внутрішнього стану. Те, що людина сворила власноруч показує її сутність, систему цінностей та переживань, переваг і стійко закріплених способів адаптації.

Сьогодні поширені такі арттерапевтичні напрями як ізотерапія, музична терапія, казкотерапія, драмотерапія, танцювальна терапія, кольоротерапія, піскова терапія, маскотерапія, фототерапія, мандалотерапія, тощо [39].

Характеризуючи ізотерапію, як один із видів арт-терапії, зазначимо, що це терапія образотворчим мистецтвом, малюванням. Метод ізотерапії був заснований А. Хіллом, М. Наумбургом, К. Крамером. Ізотерапія є результативним засобом і допомагає зрозуміти та прийняти себе, свою неповторність. Фахівці вважають, що малювання бере участь в узгодженні міжпівкульних взаємозв'язків. В процесі малювання стає активнішим конкретно-образне мислення, за яке відповідає робота правої півкулі та абстрактно-логічне, за яке відповідає ліва півкуля.

Коли людина виконує спонтанний, інтуїтивний малюнок, тоді вона краще розуміє свій емоційний стан, трансформує негативні емоції, переживає катарсис. Зображення автопортрету, малюнки «Моє реальне та

ідеальне «Я», «Я в минулому» та «Я в майбутньому», «мій герб» і т. д. допомагають усвідомити та виправити самоставлення особистості студента.

Під час використання цього методу в групі студенти із заниженою самооцінкою отримують схвалення та підтримку, що зазвичай впливає на покращення самоставлення. Водночас, цей метод забезпечить сприятливий зворотний зв'язок інших для осіб із завищеною самооцінкою, наприклад, через виконання техніки «Портрет в парі». Створення спільних, групових малюнків, колажів, що відобразять здатність особистості взаємодіяти з іншими, використовуючи рисунок як невербальний засіб спілкування є ефективними методами для покращення самоставлення [39].

Наступний методом, який можна використовувати при роботі із самоставленням – це казкотерапія. Казкотерапія — метод психологічної корекції особистості за допомогою читання або прослуховування спеціально підібраних текстів народної фантастичної прози або літературних казкових творів. Основи казкотерапії закладені В. Проппом, Є. Лісіною, Т.Зінкевич-Євстегнеєвою [33].

Важливо зазначити, що тексти казок впливають на емоції особи, звертаються до рівнів свідомого та несвідомого. Казка в символічній формі містить інформацію про світ, про те, що відбувається з людиною в різні періоди життя, етапи формування чоловічої та жіночої ідентичності.

Коли особистість порівнює себе з казковим героєм, вона отримує досвід вирішення проблемних ситуацій «казковими» методами, які потім переносить у реальне життя. В роботі зі студентами, ефективним є використання таких форм казкотерапії як написання авторських казок, складання казки в групі та психодраматична постановка казок в мікрогрупах.

Як наголошував науковець В. Беккер-Глош, функція казкотерапії, як і арт-терапії у цілому, полягає не в тому, щоб виявляти психічні недоліки, а в тому, щоб актуалізувати внутрішній потенціал людини [33].

В часи сьогодення інтенсивного розвитку набуває ще одним напрям арттерапії, драмотерапія або психодрама, що був заснований Я. Морено. Драматерапія – це напрям арт-терапії. Цей напрямок арт-терапії використовує такий прийом, як драматизацію, в її основі – мистецтво театру, але не драматургія.

Цей напрямок використовує силу мистецтва під час терапевтичного процесу для лікування клієнта. У творчості клієнта відображається і причина, і природа психічного розладу. Воно сприяє внесенню цілісності в умових розрізненості свідомості і надає ефект зцілення.

На думку П. Горностая, у житті людини часто окремі особистісні ролі виявляються пригніченими, заблокованими, відповідні сторони особистості нерозвинутими через те, що певні сфери життєдіяльності колись придушувалися, не набули належного розвитку. Драматерапія допомагає вирішити такі завдання:

- усвідомлення своїх тілесних та поведінкових моделей
- розвиток спонтанності та імпровізаційності
- розвиток і вдосконалення здатності до “режисури” власного життя
- можливість “переграти” життєві сценарії та патерни,
- розвиток тілесної пластичності та пластики (тілесної, емоційної, когнітивної)
- розширення репертуару поведінкових моделей,
- можливість стати іншим (розвиток множинності особистості)
- можливість повернутися в минуле і заглянути в майбутнє [24].

Рольова компетентність розвивається за допомогою методу драмотерапії. Студенти, які мають схильність до самозвинувачення можуть «познайомитись» з внутрішнім критиком під час виконання технік [35].

Інтеграція різних видів арт-терапії активує творчий потенціал особистості, тому за допомогою цього можливо знайти ефективні способи

творчого самовираження, які будуть якнайкраще відповідати можливостям та потребам особи та надавати додаткові можливості прояву своїх почуттів і думок [61].

Психокорекційну роботу з використанням артзасобів серед студентської молоді, ефективно проводити у вигляді групових тренінгових занять. За К. Фопелем до важливих завдань психологічної групи відносяться: руйнування рольових стереотипів, сенсифікація навичок сприймання; відкрите вираження почуттів, прийняття себе, прийняття інших, контакти співробітництво з іншими людьми.

Реалізація арт-терапевтичних програм може здійснюватись як індивідуально, так і у роботі з групою. Використання групової форми, підвищує ефективність реалізації програми спрямованої на формування комунікативної компетентності, налагодження міжособистісних відносин, підвищення самоствердження тощо. Це пов'язано з роботою теорії поля, яку описував К.Левін, та арт-терапевтичного простору [30].

Висновок до розділу 3

Таким чином, в результаті аналізу та інтерпретації експериментальних результатів дослідження встановили, що:

При обробці результатів опитувальника МІС В. Століна, С.Пантелеєва ми змогли виявити емоційний та семантичний зміст ставлення досліджуваних до себе. Під час опитування ми досліджували рівень таких показників: відвертості, самовпевненості, самокерівництва, дзеркального «Я», самоцінності, самоприйняття, самоприв'язаності, наявності внутрішнього конфлікту, самозвинувачення. Домінуючим рівнем прояву показників виявився – середній. Найбільш виражений середній рівень показників самоприйняття та наявності внутрішнього конфлікту.

За аналізом середніх показників відповідно до цієї методики, виявлено, що найбільше середнє значення має показник – внутрішньої чесності – 5,82 бали, найнижчий – наявність внутрішнього конфлікту – 5,09. За аналізом трьох факторів що може визначити ця методика, у досліджуваній вибірці найсильніше проявляється фактор самоповаги. З невеликим відривом представлений фактор аутосимпатії. Менше за решту у респондентів проявляється фактор внутрішньої невлаштованості.

При обробці результатів модифікації методики «Кількісного виміру самооцінки А. Будассі» ми змогли виявити рівень самооцінки особистості у міжособистісних стосунках, поведінці, діяльності та почуттях та визначити рівень показників самоставлення. У найбільшій кількості досліджуваних, а саме у 44% студентів, виявлено середній рівень самооцінки. Серед досліджуваних було також виявлено студентів із рівнем вище середнього (12%) та високим (14%) рівнем самооцінки. У 18% досліджуваних спостерігається рівень самооцінки нижче середнього. Виявлено 12% досліджуваних з низьким рівнем самооцінки.

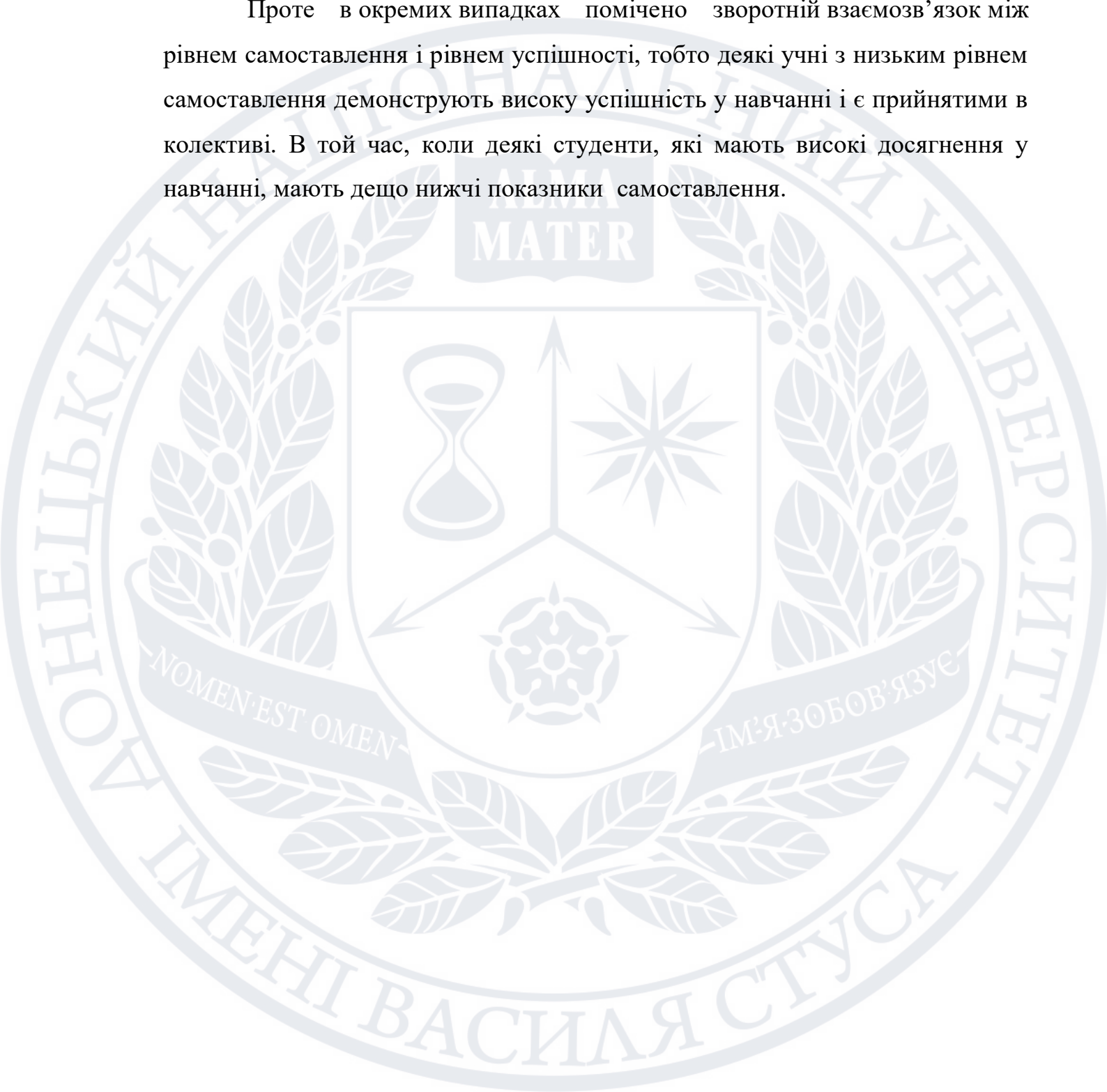
Досліджуючи соціальну успішність студентів, нами було проведено соціометричний аналіз. За допомогою даного методу, було виявлено 21% (7 осіб) зі статусом «зірка», 8% (3 осіб) зі статусом «знехтувані» та 71% (24 особи) тих, кому надають перевагу.

Для виявлення рівня навчальної успішної ми здійснили аналіз результатів навчальної діяльності студентів, наданих куратором групи. Було виявлено 10 осіб (29%), які мають високі досягнення у навчанні, 8 (24%) осіб з низькою успішністю та 16 (47%) осіб, які мають середній рівень навчальної успішності.

Таким чином за допомогою комплексу методик ми змогли довести нашу гіпотезу. Під час емпіричного дослідження нами виявлена закономірність: чим вищий рівень самоставлення, тим краща успішність студентів. Це підтверджується тим, що чим вищу самооцінку має

студент, тим більше він впевнений в собі і відповідно має кращі успіхи у навчанні та займає позицію «лідера» в колективі.

Проте в окремих випадках помічено зворотній взаємозв'язок між рівнем самоставлення і рівнем успішності, тобто деякі учні з низьким рівнем самоставлення демонструють високу успішність у навчанні і є прийнятими в колективі. В той час, коли деякі студенти, які мають високі досягнення у навчанні, мають дещо нижчі показники самоставлення.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження особливостей самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності було встановлено, що ця проблема вкрай актуальна.

У зарубіжній психологічній літературі самоставлення досліджується у роботах Р. Бернса, У. Джеймса, К. Роджерса, М. Розенберга, Р. Уайлі, Д. Хатті, К. Хорні. Серед вітчизняних дослідників особливу увагу феномену самоставлення надавали Л. Божович, В. Роменець, С. Рубінштейн, Н. Сарджелвадзе, В. Столін, Т. Титаренко та ін. Дослідженню самоставлення у юнацькому віці присвячені роботи Л. Адамової, Є. Євтушенко, О. Камінської, А. Мирошніченко, Т. Слабко, Н. Степанової, О. Чорнобровіної та ін.

Проведення науково-дослідної роботи здійснювалося згідно поставлених завдань, а саме:

1. Проаналізовано теоретико-методологічні підходи до трактування понять «самоставлення» та «успішність».
2. Проаналізовано наукову літературу з проблеми розвитку психологічних особливостей осіб юнацького віку.
3. Досліджено самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності.
4. З'ясовано чи існують кореляції між компонентами самоставлення та особистісною успішністю осіб юнацького віку.
5. Проаналізовано й інтерпретовано виявлені особливості самоставлення осіб юнацького віку з різним рівнем успішності.
6. Сформульовано практичні рекомендації психологам та педагогам, які працюють з особами юнацького віку з різною особистісною успішністю, враховуючи особливості їхнього самоставлення.

Теоретичний аналіз літератури дозволив визначити, що самоставлення є детермінантою соціальної поведінки, впливає на успішність

будь-якої діяльності та особистісної самореалізації людини, допомагає людині оцінювати та приймати власне «Я». З'ясовано, що самоставлення у осіб юнацького віку формується під впливом оцінок з боку оточуючих, а також у процесі власної діяльності юнака і самостійної оцінки його результатів.

Було виділено основні функції даного явища: самовідображення, самовираження та самореалізації, збереження внутрішньої стабільності та континуальності „Я”, саморегуляції та самоконтролю, психологічного захисту, інтракомунікації.

Під час емпіричного дослідження нами виявлено психологічні особливості самоставлення осіб юнацького віку. Нами були використані результати навчальної діяльності студентів та психодіагностичний інструментарій: тест – опитувальник самоставлення В. Століна; модифікація методики кількісного виміру самооцінки; соціометричний аналіз. Статистичний аналіз проводився за допомогою непараметричного критерію Краскела-Уоліса.

Кореляційний аналіз дозволив виявити зв'язок між особливостями самоставлення у студентів з різним рівнем особистісної успішності. Аналізуючи успішність навчальної діяльності, можна зазначити, що показники результатів груп в основному перебувають в зворотній кореляції.

Було з'ясовано, що у групи студентів, які мають високий рівень навчальних досягнень, показники самоставлення вищі, ніж у студентів з низьким рівнем успішності. Аналізуючи результати показників соціальної успішності було досліджено, що показники результатів груп, на відміну від попередніх результатів, перебувають у позитивній залежності. Не було виявлено жодних істотних зв'язків між результатами груп у показниках самокерівництва та самоприйняття.

Під час емпіричного дослідження нами виявлена закономірність: чим вищий рівень самоставлення, тим краща успішність студентів. Це

підтверджується тим, що чим вищі показники самоствавлення має студент, тим більше він впевнений в собі і відповідно має кращі успіхи у навчанні та займає позицію «лідера» в колективі. Проте в окремих випадках помічено зворотній взаємозв'язок між рівнем самоствавлення і рівнем успішності, тобто деякі учні з низьким рівнем самоствавлення демонструють високу успішність у навчанні і є прийнятими в колективі. В той час, коли деякі студенти, які мають високі досягнення у навчанні, мають дещо нижчі показники самоствавлення.

Проведене експериментальне дослідження дозволяє підтвердити нашу гіпотезу. На основі проведеного дослідження можна зробити висновок, що у осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності, спостерігаються індивідуально-психологічні відмінності у самоствавленні.

За отриманими результатами дослідження та їх інтерпретацією запропоновано корекційні заходи для підвищення самооцінки юнаків, а саме: техніки та методи для покращення самоствавлення, які можуть використовуватись працівниками психологічної служби та педагогами задля корекції самоствавлення у осіб юнацького віку та поради для педагогів щодо оцінювання осіб юнацького віку.

Звісно, проведене дослідження не вичерпує повністю проблему особливостей самоствавлення осіб юнацького віку з різним рівнем особистісної успішності. У перспективі можна вбачати подальше дослідження особливості формування адекватного самоствавлення осіб юнацького віку у навчальній та соціальній сферах діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер'янова А. Професійний успіх як основа самореалізації особистості. *Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В. Сухомлинського*. 2017. № 1. С. 7–12.
2. Боровинська І. До психологічного розуміння понять "успіх", "успішність", "життєвий успіх", "життєва успішність". *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: психологічні науки*. 2017. № 3. С. 142–148.
3. Вольнова Л., Пасічняк Р., Мельничук О. Психологія особистості : навч. посіб. Київ : НПУ ім. М.П.Драгоман. 2010. 523 с.
4. Горбатих В. Самоставлення особистості як емоційний компонент самосвідомості. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 13. С. 48–53.
5. Гранд-Галворсон Г. Успішні. Як ми досягаємо мети. Київ : Наш формат, 2019. 256 с.
6. Гумелюк О. Є. Психологія я-концепції. Тернопіль : Екон. думка, 2004. 310 с.
7. Загальна психологія : підруч. для студентів ВНЗ / С. Д. Максименко та ін. ; ред. С. Д. Максименко. 2-ге вид. Вінниця : Нова кн., 2004. 702 с.
8. Занюк С. Мотивація та саморегуляція учня. Київ : Главник, 2012. 96 с.
9. Занюк С. Психологія мотивації: навч. посібник. Київ: Либідь, 2002. 304с.
10. Єрмакова Н. Психологічні особливості становлення довіри до себе : автореф. Київ, 2008.
11. Камінська О. В. Вплив гендерних стереотипів на формування самоставлення особистості. 13-те вид. Наук. зап. Нац. ун-ту "Острозька акад.". психологія і педагогіка, 2015.

12. Камінська О. В. Гендерні особливості формування самоставлення в юнацькому віці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук : 19.00.05 / Інститут соціальної та політичної психології АПН України. Київ, 2008. 24 с.

13. Качинська А. Чинники впливу на розвиток самоставлення у підлітковому віці. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2016. № 8-9. С. 105–107.

14. Кідалова К. С. Психологічні особливості самоставлення особистості: аналіз концепцій та підходів. *Український психологічний журнал*. 2018. № 2. С. 48–58.

15. Крайг Г., Гокум Д. Психологія розвитку. 9-е вид.. Харків, 2005. 940 с.

16. Крайніков Є. В. Психологія розвитку. Київ : Арістей, 2004. 260 с.

17. Левицька І. М. Психологічні особливості впливу образу фізичного Я на самоставлення дівчат раннього юнацького віку : дис. ... д-ра філософії в галузі психології : 053. Київ, 2021. 269 с.

18. Лисенко Л. Вікова психологія : метод. рек. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2020. 113 с.

19. Майерс Д. Соціальна психологія. 6-е вид. Харків, 2002. 752 с.

20. Максименко С. Д. Психологія в соціумі і педагогічній практиці. Київ : Наук. думка, 1999. 220 с.

21. Максименко С. Д. Розвиток психіки в онтогенезі. Київ, 2002. Т. 2.

22. Малихіна О.А. Дослідження емоційно-ціннісного компонента в структурі самоповаги студентів. *Проблеми сучасної психології*. Запоріжжя, 2017. № 1(11). С. 51–55.

23. Малихіна О. А. Теоретичне обґрунтування моделі формування самоповаги в студентському віці. *Психологічний часопис : науковий журнал* / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка

Національної академії педагогічних наук України, 2020. № 3. Вип. 6. С. 144–153. <https://doi.org/10.31108/1.2020.6.3.14>

24. Малихіна Т. П., Сердюк Н. І. Технологія корекційно-розвивальної роботи з підлітками. Бердянськ : БДПУ, 2015. 131 с.

25. Мельничук О. С. Словник іншомовних слів. Київ, 1974. 776 с.

26. Мельничук С. Психологічні особливості становлення упевненості в собі в юнацькому віці. *Science and education*. 2017.

27. Метельська Н. Психологічні основи дослідження та розвитку професійної самосвідомості працівників освіти : метод. матеріали та рек. Полтава, 2019.

28. Мирошнеченко А. В. Гендерні особливості самоставлення підлітків. *Наука і освіта*. 2016. № 6. С. 85–89.

29. Михайлишин Г. Й., Довга М. М. Успішність особистості: філософський та психолого-педагогічний контекст. Наукова думка сучасності і майбутнього : Дев'ята всеукр. практ.-пізнав. конф. Дніпро, 2017. С. 53–54.

30. Орленко І., Бальбуза О. Психологічні аспекти впливу арт-терапії на позитивні зміни самоставлення у жінок. *Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова*. 2022. № 17. С. 72–80.

31. Панюк В. Г., Титаренко Т. М. Основи практичної психології : підруч. для студентів ВНЗ. 3-тє вид. Київ : Либідь, 2006. 536 с.

32. Просандєєва Л. Психологічні аспекти розвитку самоцінності особистості в юнацькому віці. *Вісник Чернігівського педагогічного університету*. 2015. № 126. С. 142–143.

33. Полковенко Т. Казкотерапія. *BVE*. URL: <https://vue.gov.ua/Казкотерапія> (дата звернення: 27.11.2022).

34. Радул І. Г. Теоретичні засади дослідження проблеми самоставлення в психології. Центральнотериторіальний державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка. URL:

<https://www.cuspu.edu.ua/ua/vseukrainska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiia-psykholohichni-umovy-stanovlennia-osobystosti-u-suchasnomu-suspilstvi/prohrama/6209-teoretychni-zasady-doslidzhennia-problemy-samostavlennia-v-psykholohii> (дата звернення: 17.10.2022).

35. Роздорожнюк О. Арт-терапія як метод формування та корекції особистості. *Wielokierunkowosc jako gwarancja postępu naukowego*. 2020. URL: <https://doi.org/10.36074/21.02.2020.v2.54> (дата звернення: 27.11.2022).

36. Савицька О.В. Психологічний тренінг як засіб розвитку та психокорекції професійної свідомості студентів. *Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології*. 2017. № 38. С. 350-359

37. Савчин М., Василенко Л. П. Вікова психологія. Київ : Академвидав, 2005. 202 с.

38. Семиченко В. А. Психологія педагогічної діяльності : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2004. 335 с.

39. Сидоренко Ж. КОНФЕРЕНЦІЇ ВНТУ електронні наукові видання. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/viewFile/4350/3528> (дата звернення: 27.11.2022).

40. Скрипченко О. В. Основи психології і педагогіки: теоретико-методологічні питання : навч.-метод. посіб. Чернігів : РВК «Десн. правда», 2001. 120 с.

41. Скрипченко О. В., Долинська Л. В., Огороднійчук З. В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Каравела, 2007. 400 с.

42. Словник української мови в 11-томах / ред. І. Д. Білодід. Київ : Наук. думка, 1979. Т. 10. 494 с.

43. Соколова І. М. Психологічні особливості самоставлення в студентів психологів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2021.

44. Спиця-Орищенко Н. Психологічні особливості розвитку особистості в ранньому юнацькому віці. *Науковий вісник МНУ ім. В.О.Сухомлинського*. 2016.
45. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в 5-ти томах. Київ, 1997. Т. 3.
46. Сухомлинський В. О. Людина – найвища цінність. Київ : Рад. шк., 1976. 634 с.
47. Татенко В. Соціальна психологія впливу. Київ : Міленіум, 2008. 216 с.
48. Татенко В. Методологія суб'єктно-вчинкового підходу: соціально-психологічний вимір : монографія. Київ : Міленіум, 2017. 184 с.
49. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості : 2-е вид. Київ : Каравела, 2013. 372 с.
50. Тищенко, Л. Феноменологія самоставлення в психологічній науці. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О.Сухомлинського*. 2012. № 2(9). С. 230–233.
51. Токарева Н. Основи вікової психології : навч.-метод. посіб. Кривий ріг, 2013. 283 с.
52. Харченко Н., Ємець Т. Особливості самоставлення учнів в контексті наукової спадщини Г. С. Костюка. *Вісник Уманського державного університету ім. П. Тичини*. 2019. № 5. С. 57–64.
53. Хоменко К. В. Науково-теоретичні підходи до вивчення проблеми самоставлення в юнацькому віці. *Проблеми сучасної психології*. 2017. № 22. С. 611–623.
54. Хоменко К. Емпіричне дослідження структурних компонентів самоставлення в осіб юнацького віку. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2017. С. 186–199.

55. Черняк А. І., Костюкова Н. В. Самосвідомість людини як головний механізм актуалізації її Я-концепції. *Вісник Національної академії оборони України*. 2013. № 3 (7). С. 112–117.

56. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007.

57. Яворська-Ветрова, І. В. Теоретичний аналіз проблеми самоставлення: ціннісний аспект. Актуальні проблеми психології. Психологія обдарованості. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. 2017. № 6(13). С. 198–206.

58. Яценко Т. С. Основи глибинної психокорекції : феноменологія, теорія і практика. : навч. посіб. Київ : Вища шк., 2006. 382 с.

59. Arnold, R. Navigating Loss Through Creativity: Influences of Bereavement on Creativity and Professional Practice in Art Therapy. *Art Therapy*. 2020. № 37(1). P. 6–15.

60. Hattie J. Effects of learning skills interventions on student learning: a meta-analysis. *Review of Educational Research*. 1996. С. 99–136.

61. Jabbar, S., Betawi, A. Children Express: Themes of War and Peace in the Drawings of Iraqi Refugee Children in Jordan. *International Journal of Adolescents and Youth*. 2019. № 24(1). P. 1–18.

ДОДАТОК А

Тест-опитувальник для визначення самоставлення особистості

(В.В. Столін, С.Р. Пантелєєв).

Мета: визначення емоційного та семантичного змісту ставлення особистості до себе.

Необхідний матеріал: опитувальник, бланк для відповідей.

Хід проведення: Досліджуваним пропонується опитувальник, що налічує 110 тверджень.

Інструкція: «Уважно прочитайте запропоновані Вам твердження і обведіть одну з двох відповідей на окремому бланку поряд з номером кожного твердження: обведіть знак “+” - якщо Ви погоджуєтесь або знак “-” – якщо не погоджуєтесь. Над твердженнями довго не роздумуйте. Правильних і неправильних відповідей немає.

Текст опитувальника.

1. Мої слова не так уже й часто розходяться з ділом.
2. Випадковому знайомому я швидше за все видамся людиною приємною.
3. До чужих проблем я завжди ставлюсь з тим же розумінням, що і до своїх.
4. У мене часто виникає відчуття, що те, про що я подумки з собою розмовляю, мені неприємне.
5. Думаю, що більшість моїх знайомих ставиться до мене з симпатією.
6. Найрозумніше, що може зробити людина у своєму житті, – це підкоритися власній долі.
7. У мене достатньо здібностей та енергії втілити в життя задумане.
8. Якби Я роздвоївся, то мені було б дуже цікаво спілкуватися зі своїм двійником.
9. Я не здатен завдати душевного болю коханим та рідним мені людям.
10. Я вважаю, що іноді не гріх пожаліти самого себе.
11. Зробивши якийсь промах, я часто не можу зрозуміти, як мені могло прийти в голову, що із задуманого могло вийти щось хороше.
12. Частіше я схвалюю свої плани і вчинки.

13. В моїй особистості є, мабуть, щось таке, що здатне викликати у інших гостру неприязнь.
14. Коли я намагаюся себе оцінити, я насамперед бачу свої недоліки.
15. У мене не виходить бути для коханої людини цікавим тривалий час.
16. Можна сказати, що я ціную себе досить високо.
17. Мій внутрішній голос рідко підказує мені те, з чим би я кінець кінцем погодився.
18. Багато моїх знайомих не сприймають мене серйозно.
19. Бувало, і не раз, що я сам сильно ненавидів себе.
20. Мені дуже заважає нестача волі, енергії та цілеспрямованості.
21. В моєму житті виникали такі обставини, коли я йшов на угоду з власною совістю.
22. Іноді я сам себе погано розумію.
23. Часом мені буває дуже болісно спілкуватися з самим собою.
24. Думаю, що без великих зусиль міг би знайти спільну мову з будь-якою розумною та знаючою людиною.
25. Якщо я і ставлюся до кого-небудь з докором, то насамперед до самого себе.
26. Іноді я сумніваюсь, чи можна любити мене по-справжньому.
27. Часто мої суперечки з самим собою обриваються думкою, що все одно вийде не так, як я вирішив.
28. Моє ставлення до самого себе можна назвати дружнім.
29. Навряд чи знайдуться люди, яким я не по душі.
30. Часто я не без сарказму жартую над собою.
31. Якби моє друге «Я» існувало, то для мене це був би найнудніший партнер по спілкуванню.
32. Я вважаю, що я достатньо склався як особистість і тому не витрачаю багато сили на те, щоб в чомусь стати іншим.
33. В цілому мене влаштовує те, який я є.
34. На жаль, дуже багато не розділяють моїх поглядів на життя.
35. Загалом я можу сказати, що поважаю себе.
36. Я думаю, що маю надійного і розумного радника в самому собі.
37. Я досить часто дратуюсь від самого себе.
38. Я часто, але досить безуспішно, намагаюсь в собі щось змінити.
39. Я думаю, що моя особистість значно цікавіша і багатша, ніж це може видатися на перший погляд.

40. Мої достоїнства загалом переважають над моїми недоліками.
41. Я рідко залишаюсь незрозумілим в самому важливому для мене.
42. Думаю, що інші в цілому оцінюють мене досить високо.
43. Те, що зі мною трапляється, - це справа моїх рук.
44. Якщо я сперечаюсь з собою, то завжди впевнений, що знайду єдине правильне рішення.
45. Коли зі мною трапляються неприємності, як правило, я кажу: «Так тобі і треба».
46. Я не вважаю, що достатньо духовно цікавий для того, щоб бути привабливим для багатьох людей.
47. У мене часто виникають сумніви, чи такий я насправді, яким себе уявляю.
48. Я не здатен зрадити навіть подумки.
49. Частіше всього я думаю про себе з дружньою іронією.
50. Мені здається, що мало хто може подумати про мене погано.
51. Я впевнений, що на мене можна покластися у самих відповідальних справах.
52. Я можу сказати, що в цілому я контролюю свою долю.
53. Я ніколи не видаю думки, які мені сподобались за свої.
54. Яким би я не видавався оточуючим, я знаю, що в глибині душі я кращий, ніж більшість інших.
55. Я хотів би залишитися таким, який я є.
56. Я завжди радий критиці на мою адресу, якщо вона обґрунтована і справедлива.
57. Мені здається, що якби таких людей як я було більше, то життя змінилося б на краще.
58. Моя думка має достатню вагу в очах оточуючих.
59. Щось заважає мені зрозуміти себе по-справжньому.
60. У мені є чимало такого, що навряд чи викликає симпатію.
61. В складних обставинах я зазвичай не чекаю, доки проблеми вирішаться самі собою.
62. Іноді я намагаюсь видати себе не за того, хто я є.
63. Бути поблажливим до власних слабостей цілком природно.
64. Я впевнився, що глибоке проникнення в себе – малоприємне та досить ризиковане заняття.
65. Я ніколи не дратуюсь і не злюсь без особливих на те причин.

66. В мене бували такі моменти, коли я розумів, що мене є за що зневажати.
67. Я часто відчуваю, що мало впливаю на те, що зі мною відбувається.
68. Саме багатство та глибина мого внутрішнього світу і визначають мою цінність як особистості.
69. Тривалі суперечки з собою частіше залишають гіркий осадок в моїй душі, ніж приносять полегшення.
70. Думаю, що спілкування зі мною приносить людям відверте задоволення.
71. Якщо говорити відверто, іноді я буваю дуже неприємним.
72. Можна сказати, що я собі подобаюсь.
73. Я – людина надійна.
74. Здійснення мої бажань мало залежить від везіння.
75. Моє внутрішнє “Я” завжди мені цікаве.
76. Мені дуже просто переконати себе не засмучуватися через дрібниці.
77. Близьким людям притаманно мене недооцінювати.
78. У мене в житті часто бувають хвилини, коли я сам собі огидний.
79. Мені здається, що я все-таки не вмію сердитися на себе по-справжньому.
80. Я переконався, що в серйозних справах на мене краще не розраховувати.
81. Іноді мені здається, що я якийсь дивний.
82. Я не схильний пасувати перед труднощами.
83. Моє власне «Я» не видається мені чимось вартим уваги.
84. Мені здається, що глибоко обдумуючи свої внутрішні проблеми, я навчився значно краще себе розуміти.
85. Навряд чи я викликаю симпатію у більшості моїх знайомих.
86. Мені траплялось робити такі вчинки, яким навряд чи можна знайти виправдання.
87. Десь у глибині душі я вважаю себе слабаком.
88. Якщо я відверто і звинувачую себе в чомусь, то, як правило, викривального запалу вистачає ненадовго.
89. Мій характер, яким би він не був, цілком мене влаштовує.
90. Я цілком ясно уявляю собі, що чекає мене попереду.
91. Іноді мені буває досить важко знайти спільну мову зі своїм внутрішнім “Я”.

92. Мої думки про себе найчастіше зводяться до звинувачень на власну адресу.
93. Я не хотів би сильно мінятися навіть на краще, тому що кожна зміна – це втрата якоїсь дорогої часточки самого себе.
94. В результаті моїх дій досить часто виходить зовсім не те, на що я розраховував.
95. Навряд чи в мені є щось, чого б я не знав.
96. Мені ще багато чого не вистачає, щоб з впевненістю сказати собі: "Так, я цілком зріла особистість".
97. В мені цілком мирно вживаються як мої достоїнства, так і мої недоліки.
98. Іноді я надаю "безкорисну" допомогу людям лише для того, щоб краще виглядати у власних очах.
99. Мені досить часто і безуспішно доводиться виправдовуватися перед самим собою.
100. Ті, хто мене не любить, просто не знають, яка я людина.
101. Переконати себе в чомусь для мене нескладно.
102. Я не відчуваю нестачі в близьких та розуміючих мене людях.
103. Мені здається, що мало хто поважає мене по-справжньому.
104. Якщо не бути дріб'язковим, то в цілому мене себе немає в чому дорікнути.
105. Я сам створив себе таким, який я є.
106. Думка інших про мене цілком співпадає з моєю власною.
107. Я сам хотів багато в чому себе переробити.
108. До мене ставляться так, як я того заслуговую.
109. Думаю, що моя доля все-одно складеться не так, як мені хотілося тепер.
110. Впевнений, що в житті я на своєму місці.

Шкала для переведення сирих балів

Шкала \ Стені	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1	0	0	1	2-3	4-5	6-7	8	9	10	11
2	0-1	2	3-4	5-6	7-9	10	11-12	13	13	14
3	0-1	2	3	4-5	6	7	8	9-10	11	12
4	0	1	2	3-4	5	6-7	8	9	10	11
5	0-1	2	3	4-5	6-7	8	9-10	11	12	13-14
6	0-1	2	3-4	5-6	6-7	8	9	10	11	12
7	0	1	2-3	4-5	6	7-8	7-8	9	10	11
8	0	0	1-2	3-4	5-7	8-9	11-12	13	14	15
9	0	1	2	3-4	5	6-7	8	9	10	10

ДОДАТОК Б

Методика кількісного виміру самооцінки А. Будасі

Мета: виявити рівень самооцінки особистості у міжособистісних стосунках, поведінці, діяльності та почуттях.

Необхідний матеріал: 4 набори якостей особистості, що характеризують її у сфері міжособистісних стосунків, спілкуванні її поведінку, діяльність та переживання й емоції, аркуш паперу, ручка.

Хід проведення

Інструкція: «Кожна людина має певні уявлення про ідеал найцінніших властивостей особистості. На ці якості люди орієнтуються в процесі самовиховання. Які якості Ви понад усе цінуєте в людях? У різних людей ці уявлення неоднакові, а тому не співпадають результати самовиховання. Які ж уявлення про ідеал є у Вас? Розібратися в цьому вам допоможе наступне завдання, яке виконується в два етапи.

ЕТАП I

1. Розділіть лист паперу на чотири рівні частини, позначте кожную частину римськими цифрами I, II, III, IV.

2. Дано чотири набори слів, що характеризують позитивні якості людей. Ви повинні в кожному наборі якостей виділити ті, які найбільш значущі і цінні для Вас особисто, яким Ви віддасте перевагу перед іншими. Які це якості і скільки їх кожен вирішує сам.

3. Уважно прочитайте слова першого набору якостей. Випишіть в стовпчик найцінніші для вас якості разом з їх номерами, що стоять зліва. Тепер приступайте до другого набору якостей - і так до самого кінця. У результаті Ви повинні одержати чотири набори ідеальних якостей».

Щоб створити умови для однакового розуміння якостей всіма учасниками психологічного обстеження, наводимо тлумачення цих якостей.

НАБІР ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

I. Міжособистісні стосунки, спілкування.

1. Ввічливість - дотримання правил пристойності, чемність.
2. Дбайливість - думка або дія, спрямовані на благополуччя людей; піклування, турботу.
3. Щирість - вираз справжніх почуттів, правдивість, відвертість.
4. Колективізм - здатність підтримувати загальну роботу, загальні інтереси, колективний початок.
5. Чуйність - готовність відгукуватися на чужі потреби.
6. Привітність - ласкаве ставлення у поєднанні з гостинністю, з готовністю чим-небудь зробити послугу.
7. Співчуття - чуйне, співчутливе ставлення до переживань, нещастя людей.
8. Тактовність - почуття міри, що створює уміння поводитися в суспільстві, не принижувати гідності людей.
9. Терпимість - уміння без ворожнечі ставитися до чужої думки, характеру, звичок.
10. Чуйність - чутливість, співчуття, здатність легко розуміти людей.
11. Доброзичливість - бажання добра людям, готовність сприяти їх благополуччю.
12. Привітність - здатність виражати почуття особистої приязні.
13. Привабливість - здатність зачаровувати, притягувати до себе.
14. Товариськість - здатність легко входити в контакт, спілкуватися.
15. Обов'язковість - вірність слову, обов'язку, обіцянці.
16. Відповідальність - необхідність, обов'язок відповідати за свої вчинки і дії.
17. Відвертість - відкритість, доступність для людей.
18. Справедливість - об'єктивна оцінка людей відповідно з істиною.

19. Сумісність - уміння поєднувати свої зусилля з активністю інших при рішенні спільних задач.

20. Вимогливість - суворість, очікування від людей виконання своїх обов'язків, повинностей.

II. Поведінка.

1. Активність - прояв зацікавленого ставлення до навколишнього світу і до самого себе, до справ колективу, енергійні вчинки і дії.

2. Гордість - почуття власної гідності.

3. Добродушність - м'якість характеру, прихильність до людей.

4. Порядність - чесність, нездатність скоювати підлі і антигромадські вчинки.

5. Сміливість - здатність приймати і втілювати свої рішення без страху.

6. Твердість - уміння наполягти на своєму, не піддаватися тиску, непохитність, стійкість.

7. Упевненість - віра в правильність вчинків, відсутність коливань, сумнівів.

8. Чесність - прямота, щирість у стосунках і вчинках.

9. Енергійність - рішучість, активність вчинків і дій.

10. Ентузіазм - сильне натхнення, душевний підйом.

11. Сумлінність - чесне виконання своїх обов'язків.

12. Ініціативність - прагнення до нових форм діяльності.

13. Інтелігентність - висока культура, освіченість, ерудиція.

14. Наполегливість - завзятість в досягненні цілей.

15. Рішучість - непохитність, твердість у вчинках, здатність швидко ухвалювати рішення, долаючи внутрішні коливання.

16. Принциповість - уміння дотримуватися твердих принципів, переконань, поглядів на речі і події.

17. Самокритичність - прагнення оцінювати свою поведінку, уміння розкривати свої помилки і недоліки.

18. Самостійність - здатність здійснювати дії без чужої допомоги, своїми силами.

19. Врівноваженість - рівний, спокійний характер, поведінка.

20. Цілеспрямованість - наявність ясної мети, прагнення її досягти.

III. Діяльність.

1. Вдумливість - глибоке проникнення в суть справи.

2. Діловитість - знання справи, заповзятливість, тямущість.

3. Майстерність - високе мистецтво в якій-небудь області.

4. Тямущість - уміння зрозуміти значення, вловити сенс, кмітливість.

5. Швидкість - стрімкість вчинків і дій.

6. Зібраність - зосередженість, підтягнутість.

7. Точність - уміння діяти як задано, відповідно до зразка.

8. Працьовитість - любов до праці, суспільно-корисної діяльності, що вимагає напруження.

9. Захопленість - уміння цілком віддаватися якій-небудь справі.

10. Посидючість - старанність в тому, що вимагає довгого часу і терпіння.

11. Акуратність - дотримання у всьому порядку, ретельність роботи, старанність.

12. Уважність - зосередженість на виконуваній діяльності.

13. Далекоглядність - прозорливість, здатність передбачати наслідки, прогнозувати майбутнє.

14. Дисциплінованість - звичка до дисципліни, свідомість обов'язку перед суспільством.

15. Старанність - ретельність, хороше виконання завдань.

16. Допитливість - допитливість розуму, схильність до надбання нових знань.

17. Винахідливість - здатність швидко знаходити вихід зі складних ситуацій.

18. Послідовність - уміння виконувати завдання, дії в суворому порядку, логічно струнко.

19. Працездатність - здатність багато і продуктивно працювати.

20. Скрупульозність - точність до дрібниць, особлива ретельність.

IV. Переживання, відчуття.

1. Бадьорість - відчуття повноти сили, діяльності, енергії.

2. Безстрашність - відсутність страху, хоробрість.

3. Веселість - безтурботно-радісний стан.

4. Душевність - щира дружелюбність, розташованість до людей.

5. Милосердя - готовність допомогти, пробачити через співчуття, людинолюбство.

6. Ніжність - прояв любові, ласки.

7. Волелюбність - любов і прагнення до свободи, незалежності.

8. Щирість - задушевність, відвертість у стосунках.

9. Пристрасність - здатність цілком віддаватися захопленню.

10. Соромливість - здатність переживати почуття сорому.

11. Схвильованість - міра переживання, душевна турбота.

12. Захопленість - великий підйом почуттів, захоплення.

13. Жалісливість - схильність до відчуття жалості, співчуття.

14. Життєрадісність - постійність відчуття радості, відсутність смутку.

15. Любов до інших - здатність сильно і багато кого любити.

16. Оптимістичність - життєрадісне світовідчуття, віра в успіх.

17. Стриманість - здатність утримувати себе від прояву почуттів.

18. Задоволеність - відчуття задоволення від виконання бажань.

19. Холоднокровність - здатність зберігати спокій і витримку.

20. Чутливість - легкість виникнення переживань, відчуттів, підвищена сприйнятливості до дій ззовні.

ЕТАП II

Уважно розгляньте якості особистості, виписані Вами з першого набору, і знайдіть серед них такі, якими Ви володієте реально. Обведіть цифри біля них кружечком. Тепер переходьте до другого набору якостей, потім до третього і четвертого.

ДОДАТОК В

Соціометрична картка

ПІБ досліджуваного						
Дата дослідження						
Клас (група)			Освітній заклад			
№	Сфера	Питання	Вибори			
			1	2	3	4
1.	Навчання	З ким із вашої групи ви хотіли б сидіти за однією партою?				
2.		З ким із вашої групи ви не хотіли б сидіти за однією партою?				
3.	Дозвілля	Кого із вашої групи ви запросили б до себе на день народження?				
4.		Кого із вашої групи ви не запросили б на день народження?				

ДОДАТОК Г

Результати досліджуваних за методикою діагностики самоствавлення

(В. Столін, С.Пантілєєв)

Показники	внутрішня чесність	самовпевненість	самокерівництво	відображене самоставлення	самоцінність	самоприйняття	самоприхильність	наявність внутрішнього конфлікту	самозвинувачення
№									
1	8	7	9	8	8	7	7	4	3
2	6	6	7	5	7	5	5	6	6
3	6	5	6	6	6	5	5	5	6
4	7	6	8	6	8	7	8	3	2
5	3	4	4	4	4	3	2	7	10
6	8	8	8	8	7	9	7	2	3
7	6	5	5	5	7	6	6	4	3
8	5	6	5	6	5	6	7	6	8
9	8	7	7	8	7	7	9	5	4
10	7	5	6	6	6	6	6	6	5
11	5	5	5	5	6	5	5	4	5
12	2	4	5	4	4	5	3	8	6
13	5	7	5	4	6	4	5	6	4
14	3	3	3	3	4	5	4	7	6
15	5	5	6	5	6	7	6	5	4
16	4	2	2	4	3	5	5	6	5
17	7	7	7	7	8	8	6	4	4
18	8	8	8	7	8	6	7	4	4
19	7	4	7	5	6	5	4	5	6
20	9	8	9	6	8	7	7	5	3
21	7	9	6	7	6	6	7	4	5
22	6	5	5	6	5	5	5	4	4
23	6	5	5	5	5	5	6	6	8
24	6	4	3	3	5	5	4	8	8
25	8	8	7	6	6	6	7	4	3
26	5	6	4	5	6	7	6	5	4

27	6	6	6	6	4	5	5	5	5
28	6	5	6	6	6	5	6	4	4
29	5	5	5	7	5	6	5	3	5
30	3	4	4	3	4	4	4	7	7
31	5	6	7	5	6	4	5	4	4
32	3	5	4	5	3	2	4	6	8
33	9	7	6	7	8	6	8	3	4
34	4	4	3	3	4	4	4	8	8

ДОДАТОК Д

*Результати дослідження за методикою кількісного виміру
самооцінки*

№	Реальне	Ідеальне	РІ	РІ·100%	Рівень самооцінки
1	33	50	0,66	66	В
2	20	40	0,5	50	С
3	16	31	0,52	52	С
4	19	54	0,35	35	Н
5	23	40	0,58	58	ВС
6	24	42	0,57	57	ВС
7	35	53	0,66	66	В
8	23	62	0,37	37	Н
9	17	33	0,52	52	С
10	21	39	0,53	53	С
11	27	49	0,55	55	С
12	17	38	0,45	45	НС
13	22	44	0,5	50	С
14	15	30	0,5	50	С
15	17	37	0,46	46	НС
16	21	39	0,53	53	С
17	21	33	0,63	63	ВС
18	21	39	0,53	53	С
19	40	60	0,67	67	В
20	26	50	0,52	51	С
21	27	49	0,55	55	С
22	25	50	0,5	50	С
23	14	48	0,29	29	Н
24	19	35	0,54	54	С
25	21	33	0,63	63	ВС
26	30	59	0,51	51	С
27	17	38	0,45	45	НС
28	17	37	0,46	46	НС
29	34	52	0,66	66	В
30	17	37	0,46	46	НС
31	29	56	0,52	52	С
32	15	49	0,3	30	Н
33	35	53	0,66	66	В
34	24	63	0,38	38	НС

ДОДАТОК Е

Результати соціометричного дослідження (соціограма)

№	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	
1							+					(+)													(-)	(+)			(+)						
2									+				+										-				(-)	(+)						(+)	
3							(+)										(+)			+				-				(-)							(+)
4		+							+																(+)				(-)						(+)
5												(-)															+								(+)
6			(+)																																(+)
7											(+)		+			(+)							(-)				(+)								
8									(+)	(+)	+																								
9		+							(+)															(+)	(-)						+				
10							(+)	(+)								+								(+)	(-)		-			+					
11										+				(-)						+		+		+						(+)					+
12	(+)					(-)												+																	+
13		+									(-)											(-)						+		(+)	(+)				
14												+													+		(-)						+		
15				+										+			+		-			(+)													
16							(+)								+														+			(+)			
17			(+)																						(+)	+									(+)
18	+																		+				+					+							
19					+		+										+												+						
20		+																							(+)							(+)			
21						+		+				(-)						+													+			+	
22						(-)							+									(+)													
23									(+)					(+)																					+
24			(+)					-	(-)										+		+		+												
25	(-)																+				+		+												+
26	(+)		+																+	+															
27		(-)					(+)		+					(-)									+												
28															+																				
29	(+)										(+)																								
30			+								+		(+)																						
31				+													(+)					(+)													
32							+						(+)																						
33		(+)					(+)																+					+							
34	+			(+)													(+)									+									
+	7	3	4	4	1	4	5	4	4	3	3	1	5	3	3	3	5	3	3	5	3	3	4	1	5	3	4	4	3	4	3	3	5	3	
-	1	-	1	-	1	-	1	1	1	-	1	1	3	1	-	1	-	-	1	-	1	3	-	3	2	1	2	1	-	1	-	-	1	-	
Взаємні +	2	1	2	2	-	2	3	2	2	2	1	1	2	-	1	2	2	-	-	2	-	2	2	1	1	1	2	-	3	2	2	2	2	2	
Взаємні -	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-	1	1	2	1	-	-	-	-	-	-	1	1	-	2	2	-	2	-	-	1	-	-	-	-	